

TÜRKİYE'DE DOĞRULUK KONTROLÜ VE DOĞRULAMA KURULUŞLARI

H. Akın Ünver | EDAM, Oxford CTGA & Kadir Has Üniversitesi

TÜRKİYE'DE DOĞRULUK KONTROLÜ VE DOĞRULAMA KURULUŞLARI

H. Akın Ünver | EDAM, Oxford CTGA & Kadir Has Üniversitesi

GİRİŞ

Doğruluk kontrolü, on yıldan kısa bir süre zarfında tüm dünyada yeni bir demokratik uygulamaya dönüşmüş, kendi sosyal ve siyasi kurumlarını yaratmıştır. 2016 ABD seçimlerinden ve Avrupa'daki seçimlerden sonra doğruluk kontrolüyle ilgili küresel farkındalık ve talep artmış olsa da bu uygulama aslında gazeteciliğin kendisi kadar eskidir.¹ Doğruluk kontrolü genellikle dezenformasyon ve sahte haber sorunlarına karşı başlıca panzehirlerden biri olarak görülmektedir.² Ancak doğruluk kontrolü, bazen istenmeyen sonuçlar da doğurabilir. Doğruluk kontrolünün hedef kitlenin inanç ve görüşlerini değiştirdiği iddiasını destekleyecek yeterli kanıt yoktur.³ Doğruluk kontrolü ve inançlardaki değişim arasında gözlemlenebilir bir ilişki olduğu durumlarda bile bu etki tekrarlanabilir olmaz ve etkinliği vakalar arasında değişkenlik gösterir.

Doğruluk kontrolünün aslında dezenformasyonun ilk etkisini daha da derinleştirebileceğini gösteren çalışmalar dahi bulunmaktadır.⁵ Ayrıca, doğruluk kontrolü ve dezenformasyon arasındaki ilişki, farklı siyasi kültürler ve medya sistemlerinde⁶ farklı sonuçlar doğurmakta, bu sonuçların farklı ülkelerdeki etkileri konusunda daha kapsamlı incelemeler yapılmasını gerektirmektedir.

Derin şekilde kutuplaşmış,⁷ bilgi/enformasyon akışının sınırlandırıldığı⁸ ve sansüre eğilimli⁹ OECD ülkelerinden biri olan Türkiye'nin küresel dezenformasyon ve doğruluk kontrolü ekosistemindeki konumunun derinlemesine araştırılması gereklidir. Çünkü Türkiye'deki bağlam, diğer gelişmekte olan ülkeler ve demokratik açıdan gerilemekte olan siyasal sis-

Bu araştırma, "Türkiye'de Dijital Medya Ekosistemi: Aktörler, Menfaatler ve Politikalar" projesi kapsamında ABD merkezli Chrest Foundation'dan sağlanan fonlarla gerçekleştirilmiştir.

- 1 Spivak, Cary. "The fact-checking explosion" *American Journalism Review* 32, no. 4 (2010): 38-44.
- 2 Bennett, W. Lance, and Steven Livingston. "The disinformation order: Disruptive communication and the decline of democratic institutions." *European journal of communication* 33, no. 2 (2018): 122-139.
- 3 Wintersieck, Amanda L. "Debating the truth: The impact of fact-checking during electoral debates." *American Politics Research* 45, no. 2 (2017): 304-331.
- 4 Nyhan, Brendan, Ethan Porter, Jason Reifler, and Thomas J. Wood. "Taking fact-checks literally but not seriously? The effects of journalistic fact-checking on factual beliefs and candidate favorability." *Political Behavior* (2019): 1-22. Margolin, Drew B., Aniko Hannak, and Ingmar Weber. "Political fact-checking on Twitter: When do corrections have an effect?." *Political Communication* 35, no. 2 (2018): 196-219.
- 5 Brandtzaeg, Petter Bae, Asbjørn Følstad, and María Ángeles Chaparro Domínguez. "How journalists and social media users perceive online fact-checking and verification services." *Journalism Practice* 12, no. 9 (2018): 1109-1129.
- 6 Amazeen, Michelle A. "Journalistic interventions: The structural factors affecting the global emergence of fact-checking." *Journalism* (2017): 1464884917730217. Rashkin, Hannah, Eunsol Choi, Jin Yea Jang, Svitlana Volkova, and Yejin Choi. "Truth of varying shades: Analyzing language in fake news and political fact-checking." 2017 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing (2017 Doğal Dil İşleme Ampirik Yöntemler Konferansı) Bildiri Kitabı, s. 2931-2937. 2017.
- 7 Bulut, Ergin, and Erdem Yörük. "Mediatized populisms| Digital populism: Trolls and political polarization of Twitter in Turkey." *International Journal of Communication* 11 (2017): 25.
- 8 Coskun-Tuncel, Aras. "Privatization of governance, delegated censorship, and hegemony in the digital era: The case of turkey." *Journalism Studies* 19, no. 5 (2018): 690-708.
- 9 Yesil, Bilge. "Press censorship in Turkey: Networks of state power, commercial pressures, and self-censorship." *Communication, Culture & Critique* 7, no. 2 (2014): 154-173.

temler için önemli bulgular ve alakalı sonuçlar sağlamakta, bize enformasyon – dijital medya – demokrasi ilişkisinin geleceği konusunda önemli gözlemler sunmaktadır.

1890'larda “yeni gazeteciliğin” ortaya çıkmasından ve tabloid gazetelerin icat edilmesinden bu yana doğruluk kontrolü ve doğrulama uygulamaları yazı işlerinde iş akışının ayrılmaz bir parçası olmuştur. 20. yüzyılın büyük bir bölümünde doğruluk kontrolü gerek araştırmacı gazetecilerin gerekse kusurlu/yanıltıcı bilgiler içeren haberlerin yayınlanmasını önlemek için uygulamaya konmuş büyük gazetelerin doğruluk kontrolü/araştırma birimlerinin temel görevlerinden biri olmuştur.¹⁰ Ancak ana akım gazeteler ve televizyon haber servisleri dışında bağımsız birer kurum olarak doğruluk kontrolü girişimlerinin yaygınlaşması, Snopes ve Spinsanity gibi ilk bağımsız doğrulama kuruluşu örneklerinin ortaya çıktığı 1990'larda görülmektedir.¹¹

Bununla birlikte, dijital doğruluk kontrol ekosisteminin büyümesi, 2001'in sonunda, ABD'deki ana akım dijital haberlere yönelik bir saldırı olarak başlamıştır. Dijital iletişim teknolojileri ilerledikçe web iletişiminin ve dijital iletişimin getirdiği aşırı bilgi yükü, geleneksel yazı işlerine fazladan yük getirmeye başlamıştır. Haber kuruluşları sürekli artan miktarlarda haber üretmeye ve doğrulama yapmaya mecbur kalmış, bunun sonucunda İnternet öncesi doğruluk kontrol ve doğrulama prosedürleri bu hıza adapte olamamıştır.¹² Bu, ana akım medya ekosisteminde yeterince araştırılmamış bir dizi haberin ve analizin paylaşılmasına yol açmış, bu nedenle gerek haber tüketicilerinin gerekse bağımsız “vatandaş gazetecilerin” büyük haber ve medya kuruluşlarına öfkelerini artır-

mıştır. Bu dönemde Los Angeles Times'ı eleştirmesiyle öne çıkan alternatif bir haber kuruluşu olan LA Examiner'ın yöneticisi, Amerikalı muhafazakar blogcu Ken Layne, blogunda “We can fact-check your a***” başlıklı bir eleştiri ve meydan okuma yazısı yayınlamıştır.¹³ Bu blog yazısında Layne, ana akım haber ağlarının mevcut doğrulama mekanizmalarının dijitalin hızına yetişemediğini, ve benzer iç mekanizmaların artık işlemediğini öne sürerek ana akım medya ağların dışında, bağımsız olarak doğrulama yapılması gerektiğini ileri sürmüştür.¹⁴ Teknoloji ve siyasetle ilgili blog ekosisteminden daha fazla blogcu ve uzman bu fikri popülerleştirince söz konusu meydan okuma daha geniş ölçekli bir savaş çıığına dönüşmüştür.

Bu dijital hareketin temel argümanı, haberlerin dijitalleşmesiyle birlikte hızlı ve yüksek hacimli haber yayınından kaynaklanan doğrulama iş yükünün artık eski usul haberciliği yetersiz kıldığı idi. Hız odaklı yeni medya haberciliği, eski usul yazı işleri süreçlerini zayıflatmakta ve onları İnternet çağının değişen dinamiklerine uyum sağlayamaz hale getirmekteydi.¹⁵ Dolayısıyla yeni medya çağının hacim sorunu, eski medya pratikleri ile çözülemezdi. Bu sorunları çözmek, ancak medya sisteminin dışından, bağımsız doğrulama inisiyatifleri ile mümkündü. Bu argüman o kadar ilgi ve dikkat çekmiştir ki FactCheck.org (2003), PolitiFact, MediaMatters (2004) ve NewsBusters (2005) gibi sadece “doğruluk kontrolü platformu” olarak faaliyet gösteren unsurların yer aldığı yeni bir ekosistemin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuş ve bu tip ‘medya dışı’ doğrulama kontrolüne olan talep beklenmedik oranda artınca hızla dünyaya yayılmıştır.¹⁶

¹⁰ Mindich, David TZ. Just the facts: How “objectivity” came to define American journalism. NYU Press, 2000. Muñoz-Torres, Juan Ramón. “Truth and objectivity in journalism: Anatomy of an endless misunderstanding.” *Journalism studies* 13, no. 4 (2012): 566-582.

¹¹ Amazeen, Michelle A. “Revisiting the epistemology of fact-checking.” *Critical Review* 27, no. 1 (2015): 1-22. Graves, Lucas, and Michelle A. Amazeen. “Fact-Checking as Idea and Practice in Journalism.” *Oxford Research Encyclopedia of Communication*. 2019.

¹² Lowrey, Wilson. “The emergence and development of news fact-checking sites: Institutional logics and population ecology.” *Journalism Studies* 18, no. 3 (2017): 376-394. Van der Haak, Bregtje, Michael Parks, and Manuel Castells. “The future of journalism: Networked journalism.” *International Journal of Communication* 6 (2012): 16.

¹³ Graves, Lucas. “Deciding what's true: Fact-checking journalism and the new ecology of news.” *Doktora Tezi*, Columbia Üniversitesi, 2013. <https://academiccommons.columbia.edu/doi/10.7916/D8XG9Z7C>

¹⁴ Lowrey, Wilson. “The emergence and development of news fact-checking sites: Institutional logics and population ecology.” *Journalism Studies* 18, no. 3 (2017): 376-394. Amazeen, Michelle A. “Practitioner perceptions: Critical junctures and the global emergence and challenges of fact-checking.” *International Communication Gazette* 81, no. 6-8 (2019): 541-561.

¹⁵ Le Masurier, Megan. “What is slow journalism?.” *Journalism practice* 9, no. 2 (2015): 138-152. Heider, Don, Maxwell McCombs, and Paula M. Poindexter. “What the public expects of local news: Views on public and traditional journalism.” *Journalism & Mass Communication Quarterly* 82, no. 4 (2005): 952-967.

¹⁶ Graves, Lucas. *Deciding what's true: The rise of political fact-checking in American journalism*. Columbia University Press, 2016.

TÜRKİYE'DE DOĞRULUK KONTROLÜ

Türkiye'de İnternet kullanım oranında en önemli artış 2006 (%18,2) ile 2009 (%36,4) arasında gerçekleşmiştir.¹⁷ İnternet erişimi yaygınlaştıkça hem kullanıcı sayısı hem de üretilen içerik hacmi açısından sosyal medya kullanımı da önemli ölçüde artmıştır.¹⁸ İnternete erişiminde yaşanan bu hızlı artış, çevrimiçi forumların ve sosyal medya gruplarının patlamasına, dolayısıyla da Türk İnternet kullanıcılarının bilgi arama pratiklerinin dönüşmesine yol açmıştır.¹⁹

2000'lerin sonuna doğru bu tür gruplar ve forumlar, şehir ef-sanelerinin ve yanlış bilgilerin başlıca kaynağı haline gelmiş, bu iddiaları doğrulayabilecek ve doğruluğunu kontrol edebilecek platformlara ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur. Başlangıçta, Türk dijital ekosistemindeki yanlış bilgilerin / dezenformasyonun siyaset ile ilgisi bulunmamaktaydı. Aşılama, gıda güvenliği ve ilaç şirketleriyle ilgili komplo teorileri gibi halk sağlığına ilişkin birçok çarpık iddia gündemi meşgul etmekteydi. Bu komplo teorileri, H1N1 "Domuz Gribi" hastalığının baş gösterdiği 2009 başlarında önemli ölçüde artmıştı. Hastalığa neden olan virüsün bir çeşit biyolojik silah olarak "laboratuvar ortamında üretildiği" iddiasından hastalığı aşı satmak isteyen ilaç firmalarının ürettiğine dair komplo teorilerine kadar bu gribin doğasıyla ilgili çarpık bilgiler internette çığ gibi büyüyordu. 2009 küresel sağlık krizi döneminde bu tip dezenformasyonun Türk forumlarında yaygın olarak yankı bulması, Türkiye'de ilk doğruluk kontrolü girişimlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Bugün de faaliyetlerini sürdüren ve muhtemelen Türkiye'deki ilk doğruluk kontrol girişimi olan **YalanSavar.org**, bu yanlış bilgi paylaşımı ortamında kurulmuştur. 2009 yılında bir grup bilim insanı ve bilim meraklısı tarafından kurulan platform, web ve sosyal medyadaki Domuz Gribi ile ilgili yanlış iddiaları ve sahte bilimsel içeriği çürüterek yayın hayatına başladı. Grubun ilk dönemdeki doğruluk kontrolü ve iddia çürütme içeriği, H1N1 aşısına, bu aşının bağışıklık sistemiyle birlikte

nasıl çalıştığına ve internetteki aşı karşıtı cephenin eleştirilerine odaklanmıştır. Grup zamanla Türkiye'deki aşı karşıtı hareketin iddialarının ve çocukların aşılansıyla ilgili birçok popüler yanlış inancın çürütülmesine odaklanarak çalışmalarını genişletmiştir.²⁰ 2012'den sonra popülaritesinin artmasıyla birlikte antibiyotik kullanımı, gıda alerjisi ve kanser gibi konuları da içine alarak doğrulama gündeminin sınırlarını daha da öteye çekmiştir. Zaman içerisinde homeopati, alerjiler, cep telefonlarının yaydığı radyasyon, astroloji ve sağlıkla ilgili satış hileleri konusunda çok sayıda iddiayı çürütmüştür.

Platform, Kaliforniya'nın Palo Alto şehrindeki Stanford Çocuk Hastanesi'nde Poliklinik EMR (Elektronik Tıbbi Kayıt) Hizmetlerinin başında olan Dr. Işıl Arıcan tarafından kurulmuştur ve halen kendisi tarafından yönetilmektedir. Toplam 11 bilim insanı ve uzmandan oluşan ekibin diğer üyeleri arasında Dr. Kaan Öztürk (bilgisayar bilimcisi), Dr. Aysu Uygur (embriyolog) ve Dr. Çağrı Yalçın (mitokondriyal hastalıklar) bulunmaktadır.²¹ Girişim, bağımsızlık ilkesine sıkı sıkıya bağlıdır ve bu nedenle kendi kendini finanse eden bir platform olarak çalışmalarına devam etmektedir. Web sitesinde reklam yayınlamayı veya diğer dış finansman kaynaklarına başvurmayı reddetmektedir. Grubun üyeleri, sağlık ve bilimle ilgili konularda kamuoyu tartışmalarına katkıda bulunmak için sıklıkla televizyon programlarına katılarak sağlık konularında bilgilendirme süreçlerine katkıda bulunur. Platform ayrıca sağlığa ilişkin popüler konularda düzenli olarak podcast yayınları yapmaktadır.

Türkiye'deki ilk doğrulama platformlarından bir diğeri de 2009 yılında kurulan ancak 2010 yılında faaliyetlerine başlayan "**Muhtesip**" olmuştur. Köşe yazarı ekosistemindeki kalitenin genel olarak düştüğü düşüncesinden hareketle basılı medyada köşe yazarlarına yönelik doğruluk kontrolü gerçekleştirmek üzere tasarlanmış bir girişim olarak çalışmalarına başlamıştır. Grubun misyonu, "*İşkembe-i kübrasına*

¹⁷ Türkiye'de İnternet Kullanıcıları. İnternet Live Stats: <https://www.internetlivestats.com/internet-users/turkey/>

¹⁸ Doğramacı, Esra and Damian Radcliffe. 'How Turkey Uses Social Media'. Oxford University, Reuters Institute Digital News Report, 2015. <http://www.digitalnewsreport.org/essays/2015/how-turkey-uses-social-media/>

¹⁹ Torlak, Omer, Behcet Yalin Ozkara, Muhammet Ali Tiltay, Hakan Cengiz, and Mehmet Fatih Dulger. "The effect of electronic word of mouth on brand image and purchase intention: An application concerning cell phone brands for youth consumers in Turkey." Journal of Marketing Development and Competitiveness 8, no. 2 (2014): 61. Kurtuluş, Sema, Erdem Özkan, and Selen Öztürk. "How do social media users in Turkey differ in terms of their use habits and preferences?." International Journal of Business and Information (IJBI) 10, no. 3 (2015): 337-364.

²⁰ Platformun yayınlarının ve iddia çürütmeye dair içeriğinin eksiksiz bir arşivini şu adreste bulabilirsiniz: <https://yalansavar.org/tum-yazilar-kategorilere-gore/>

²¹ Platform üyelerinin listesi ve biyografileri ile finansman açısından sorumluluk reddi şu adreste yer almaktadır: <https://yalansavar.org/yalansavar-sik-sorulan-sorular/>

güvenerek bol keseden sallayan, bilmeyen, bilmediği hâlde aslını araştırıp doğrusunu öğrenme zahmetine girmeyen, yanlışını fark ettiği hâlde okurlarıyla doğrusunu paylaşmayan köşe yazarlarından haz etmeyenlerin ortak adresidir.” olarak tanımlanmıştır.²² Bir başka röportajda, grubun kurucularından biri, köşe yazarlarını yanlış ve yeterince araştırılmamış iddiaları paylaşmaktan caydırmak ve köşe yazarı-temelli yanlış bilgilerin yayılımını sınırlamak amacıyla olduklarını açıklamıştır.²³ Muhtesip, Türkiye’deki siyasi çalkantılar nedeniyle 2015 yılında faaliyetlerine son vermiş, kurucuları ise ilk amaçları olan köşe yazarlarının iddialarını çürütme işini sürdürmek için **“Malumatfuruş”** adında yeni bir girişim başlatmıştır. Türkiye’deki diğer doğruluk kontrol girişimlerinin aksine, *Malumatfuruş* ana akım medyayı bir dezenformasyon kaynağı olarak görmekte ve ana akım medyada yer bulan iddiaların dış platformlar tarafından sürekli olarak izlenmesi gerektiğini savunmaktadır. Platformun kurucularına göre, köşe yazarlığı sistemi tembelliği ve tembelleşmeyi besleyen bir sistemdir. Köşe yazarları ‘nasıl olsa okunuyor’ diyerek giderek daha desteksiz ve düzgün araştırılmamış argümanları köşelerine taşımış, hem de gazeteler köşe yazarlarının ‘karşı tarafa gol atma’ içerikli köşelerinin daha çok okunması sebebiyle bu yoz sistemi sürdürmüşlerdir. Bu sebeple gazetecilik ve habercilik ana varoluş sebeplerinden biri olarak toplumu doğru haberle buluşturma misyonunu terk etmiş, dezenformasyonun ana çıkış noktalarından biri haline gelmiştir.

Malumatfuruş ekibi anonim kalmayı tercih etmekte ve iddia çürütmeye yönelik içerik müstear isimlerle yayınlanmaktadır. Ekibin büyük ölçüde on yıl önceki *“Muhtesip”* girişiminin

kurucularından oluşması dışında grup üyelerinin geçmişleri ve kimlikleri hakkında fazla bir şey bilinmemektedir.²⁴ Ekibin üyeleri devlet memurluğu, hukuk, bilişim ve yayıncılık sektörlerinde faal olarak çalışan kimselerdir. Tüm üyelerin yan iş olarak *Malumatfuruş*’a katkıda bulunuyor olması, anonim kalma konusunda güçlü bir teşvik unsuru olmaya devam etmektedir. Platform, doğrulayacakları köşe yazarlarını seçerken devamlı olarak rotasyon sistemi kullanmakta, bu yöntemle de tek bir gazete veya medya grubuna orantısız yüklenme olasılığını ortadan kaldırmaktadır. Doğrulama yaparken kamuya açık raporlar ve açık erişim devlet istatistikleri gibi açık kaynaklı içeriğe odaklanmaktadır. Grup, toplam 670 kaynaktan (gazeteler, haber web siteleri ve haber blogları) 6800’ün üzerinde köşe yazısı için doğruluk kontrolü gerçekleştirmiştir. Site, 2015’te açılmasından bu yana doğruladığı tüm köşe yazarlarının aktif, halka açık bir veri kümesini tutmaktadır.

Site verilerine göre, 30 Mart 2020 itibarıyla köşelerinde dile getirdikleri iddialar en sık çürütülen köşe yazarları Abdurrahman Dilipak (Yeni Akit), Ahmet Hakan (Hürriyet), Bekir Hazar (Takvim), Bülent Erandaç (Takvim), Emin Çölaşan (Sözcü), Engin Ardıç (Sabah), Ergün Diler (Takvim), Ertuğrul Özkök (Hürriyet), Halime Gürbüz (Türkiye Gazetesi), Hilal Kaplan (Sabah), Hıncal Uluç (Sabah), Mehmet Barlas (Sabah), Soner Yalçın (Sözcü), Yılmaz Özdil (Sözcü) ve Yiğit Bulut olmuştur. Girişim, kendi kendini finanse etme ilkesinden asla taviz vermemekte ve tarafsızlık iddiasını korumak için herhangi bir kitle kaynaklı finansman girişimini, reklamları veya diğer hibeleri kabul etmemektedir.

²² Grubun misyon beyanına web sitesinden ulaşılabilir: <https://www.malumatfurus.org/hakkinda/>

²³ Uzunoğlu, Sarphan. “Malumatfuruş: Köşe yazarları yanlış bilgi paylaşıyor ve düzeltmiyor.” *Journo*. 1 March 2017: <https://journo.com.tr/malumatfurus-kose-yazarlari-yanlis-bilgi-paylasiyor>

²⁴ Ibid.

²⁵ The dataset can be found at: <https://www.malumatfurus.org/kose-yazarlari/>

Platform web sitesi	Kuruluş tarihi	Merkezi	doğruluk kontrolü görevi	Başkanı/ Direktörü	Beyan Edilen Ekip Büyüklüğü ²⁶	Finansman Planı (2019)	IFCN üyesi
YalanSavar.org	2009	San Francisco, CA	bilimsel doğruluk kontrolü, sözdebilim çürütme	Dr. Işıl Arıcan	11	Kendi kendini finanse ediyor, reklam almıyor	No
Malumatfurus.org	2009	İstanbul	gazete köşe yazarları doğruluk kontrolü	Belirtilmemiş	6	Kendi kendini finanse ediyor, reklam almıyor	No
EvrinAgaci.org	2010	Lubbock, TX	bilimsel doğruluk kontrolü, sözdebilim çürütme	Çağrı Mert Bakırcı-Taylor	32	- Kitle fonlaması (Patreon) - Ürün Satışları (Agora Bilim Pazarı) - Google Reklamları - Sponsorlu İçerik	No
DogrulukPayi.com	2014	İstanbul	siyasi beyanat doğrulaması	Batuhan Ersun	11	- Özel Bağışlar - National Endowment for Democracy - Poynter Gazetecilik Enstitüsü - İsveç Başkonsolosluğu, İstanbul - Almanya Büyükelçiliği, Ankara - Geçmiş yatırımlardan gelirler - Kitle fonlaması (Patreon)	Yes
Teyit.org	2015	İstanbul	haber iddialarını çürütme	Mehmet Atakan Foça	28	- Heinrich Böell Stiftung - ABD Büyükelçiliği, Ankara - Facebook - Avrupa İklim Vakfı - Media for Democracy - Kitle Fonlaması (Patreon)	Yes
gununyalanlari.com	2015	İstanbul	haber iddialarını çürütme	Belirtilmemiş	Belirtilmemiş	- Boğaziçi Küresel İlişkiler Merkezi (hükümet yanlısı destekli)	No
FactCheck.TR	2015	İstanbul	haber iddialarını çürütme	Belirtilmemiş	Belirtilmemiş	- Boğaziçi Küresel İlişkiler Merkezi (hükümet yanlısı destekli)	No
Doğrula.org	2017	Belirtilmemiş	haber iddialarını çürütme	Belirtilmemiş	Belirtilmemiş	Belirtilmemiş	No

Tablo-1: Türkiye'deki Başlıca Doğruluk Kontrol Platformlarına Genel Bakış

²⁶ Listede çekirdek ekibe ek olarak beyan edilen (ücret almayanlar dahil) gönüllüler de yer almaktadır.

IFCN Nedir?

Uluslararası Doğrulama Ağı (IFCN) Florida, ABD’de bulunan Poynter Medya Çalışmaları Enstitüsü bünyesinde kurulan bir girişimdir. IFCN 2015’te kurulmuştur ve kuruluş amacı dünyanın her ülkesinde faaliyet gösteren doğrulama platformlarını bir araya getirmek, aynı zamanda bu platformların faaliyetlerine belli bir standardizasyon ve hesap verilebilirlik getirmektir. 2010’larda dünya çapında doğrulama platformlarının sayısının artmasına müteakip, bu platformları bir araya getirerek doğrulama yöntem ve pratiklerinin optimizasyonu ve geliştirilmesine dönük bir ihtiyaç ortaya çıkmıştı. Bunun sonucunda da IFCN, doğrulama platformlarının operasyonlarının tetkiki ve hesap verilebilirliğini artırmak için kuruldu. Doğrulama platformları IFCN’e üye olabilmek için ekiplerinin tam listesini, geçmiş doğrulama performanslarının detaylı bir dökümünü ve finansal yapılarını dış hakemlerin denetimi ve gözetimine açık hale getirirler. Anonim dış hakemler, bu platformların IFCN başvurusunu tecrübe, finansal şeffaflık, takım yetkinlik ve büyüklüğü, ve doğrulama pratiklerindeki yön-

temin açıklanabilirliği kriterlerine göre değerlendirirler. Bu süreçten başarıyla geçen platformlar hem doğrulama konusundaki yetkinlikleri, hem de bilgilerinin topluma açık kalkması hususlarında kendilerini kanıtlamış sayılırlar. Google ve Facebook gibi büyük platformlar IFCN üyeleri ile işbirliği yaparak farklı ülkelerde, dillerde ve medya kültürlerinde doğrulama pratiğine katkıda bulunurlar ve dezenformasyonla mücadele ederler. Bu açıdan IFCN üyeliği hem bir kalite damgası hem de bir şeffaflık göstergesidir; bu da IFCN üyelerine dezenformasyonla mücadele konusunda çok önemli bir güç ve yetki verir. Dünya çapında IFCN üyesi olan 77 aktif doğrulama platformu bulunmaktadır. Türkiye’de ise sadece Doğruluk Payı ve Teyit.org IFCN üyesidir. IFCN üyelikleri bir senelik olup, her sene tekrardan üye kalabilmek için dış hakem denetimine girmek zorunluluğu bulunmaktadır. Bütün IFCN imzacıları ifcncodeofprinciples.poynter.org/signatories adresinden görülebilir. Bu adreste her üyenin başvuru dosyası ve hakem değerlendirme raporları da bulunmaktadır.

Grup, siyasi kutuplaşmayı Türkiye’deki haber ve köşe yazarı kalitesini etkileyen en sorunlu unsur olarak görmektedir. Kutuplaşma derinleştikçe haber okuyucuları yankı odalarını güçlendiren mesajlar ve içerikler seçmekte, diğer tarafa “gol atabilen” köşe yazarlarını aktif olarak aramakta ve böylece düzenli olarak sansasyon yaratan ama doğrulanmamış iddialarda bulunan yazarların çoğalmasına yol açmaktadır. Platform, okur tercihlerinin, gazetelerin toplumu yanlış yönlendiren böylesi köşe yazarlarını tekzip etme, baskı altına alma veya işten çıkarma konusundaki motivasyonunu azaltarak, haber ve fikir ekosisteminin bozulmasına katkıda bulunduğu görüşündedir.²⁷ Bir anlamda, yalan haber içeren köşe yazısı geniş okur ilgisine mazhar oluyorsa, gazeteler ve medya kuruluşlarının bu tip dezenformasyonu düzeltme-engelleme gibi bir önceliği kalmıyor. *Malumatfuruş* tarafından doğruluk kontrolü gerçekleştirildikten sonra bile zaman zaman dezenformasyon yaymaya devam eden köşe yazarlarının hiç nedamet duymaması da grubu hayal kırıklığına uğratan başka bir etken olmuştur. Grup; köşe yazarlarından çoğunlukla olumsuz geri bildirimler almış, “küstahlıkla” ve çeşitli siyasi partilerin “kuklası” olmakla suçlanmıştır.²⁸ Muhalefet yan-

lı köşe yazarları platformu hükümet yanlısı olmakla itham ederken hükümet yanlısı köşe yazarları grubu ‘dış mihrakların’ kuklası olmakla suçlanmıştır. Ayrıca, iddialarının kamuoyu nezdinde çürütülmüş olması hiçbir köşe yazarının halkın gözündeki popülaritesini ya da saygınlığını değiştirmemiş, dahası gazeteler yazarlarına ne bir uyarıda bulunmuş ne de onlar adına tekzip yayınlamıştır. Bu olumsuzluklar platformu henüz caydırmamış olsa da ülkede bilginin hem arz hem de talep tarafında mevcut bilgi kirliliği ve zehirli medya ortamı hakkında çok şey söylemektedir.

YalanSavar’ın çalışmalarına başlamasından yaklaşık bir yıl sonra, başka bir bilim odaklı iddia çürütme platformu ortaya çıkmıştır. 5 Kasım 2010 tarihinde Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nde (ODTÜ) evrimsel biyolojiye ilgi duyan öğrenci birlikleri tarafından **Evrin Ağacı** (evrimagaci.org) bilim, evrim ve popüler biyoloji konularında doğrulama yapmak için bir sivil inisiyatif olarak hayatına başlamıştır. Bu girişimin başlangıçtaki hedefi, 2000’lerin sonlarında dijital alanda yaygın olarak ifade edilen yaratılışçı argümanlara karşı sağlam temelleri olan, titiz bir eleştiri getirmektir.²⁹ Grup, Ocak 2011’de Face-

²⁷ Uzunoğlu, Sarphan. “Malumatfuruş: Köşe yazarları yanlış bilgi paylaşıyor ve düzeltmiyor.” *Journo*. 1 Mart 2017: <https://journo.com.tr/malumatfurus-kose-yazarlari-yanlis-bilgi-paylasiyor>

²⁸ Aynı yerde.

²⁹ Platformun kurucusu ile yapılan kapsamlı bir röportaj için: <https://journo.com.tr/evrim-agaci>

book'ta ilk hesabını açarak kitlesini genişletmiş ve kısa süre içerisinde yaratılışçı yazarları ve argümanları doğrudan eleştiren popüler bilim, evrimsel biyoloji ve genetik araştırmalarının dijital merkezine dönüşmüştür.³⁰ Grubun Facebook sayfası yıllarca birincil halkla iletişim ara yüzü olmuş, Evrim Ağacı takipçileriyle bir süre sadece bu platform üzerinden iletişim kurmuştur. Girişimin kurucuları hem evrim teorisiyle ilgili yanlış bilgileri çürütmek için yazılı içerik üretmiş hem de takipçileriyle aktif olarak ilgilenip Facebook sayfalarında mümkün olduğunca çok soruya cevap vermiştir. Girişim yıllar içerisinde en sık sorulan soruları arşivlemeye başlamış ve bu sorulara cevap niteliğinde alıntılar içeren genişletilmiş Facebook makaleleri yazmıştır. Bu Facebook makalelerinin ve takipçi yanıtlarının sayısı artınca grup, tüm paylaşımlarını ve yanıtlarını derleyerek tutarlı bir iddia çürütme külliyatına dönüştürmüş, bu içeriği de Aralık 2012'de açtığı web sayfasına taşımıştır.

Kendi kendini finanse eden bir girişim olarak başlayan Evrim Ağacı, Nisan 2012'de Avrupa Evrimsel Biyoloji Derneği'nden fon ve bilimsel destek almaya başlamıştır. Bu, grubun personel sayısını ve içerik üretim hacmini artırmasını sağlayarak doğrulama gündemini kademeli olarak gıda bilimi, viroloji, astronomi, fizik, felsefe ve psikolojiyi de kapsayacak şekilde genişletmesini mümkün kılmıştır. Zaman içinde platform, bir dizi ek kitle-kaynaklı proje başlatmıştır. Bunlar Bilim Sözlüğü³¹ (disiplinlerarası bir Türkçe bilim sözlüğü), Hastalık Kataloğu³² (dünyada bugüne dek teşhis edilen tüm hastalıkları içeren bir veritabanı ve bu hastalıkların ana özelliklerini tanımlayan bir blog yazısı), Bilimsel Sözlük ve Alıntılar³³ (insanlık tarihinin önde gelen bilim insanlarından en ünlü alıntılar arşivi), Gelincik³⁴ (Darwin'in genetik algoritmasının interaktif bir gösterimi), PhD2³⁵ (kitle-kaynaklı bir bilim projesi) ve Agora³⁶'dır (Türkiye'nin ilk kitap, araç ve ekipman "bilim pazarı"). Bu projeler platformun gelirlerine katkıda bulunmaktadır ancak platformun özü itibarıyla kâr amacı gütmeyen

bir kuruluştur. Grup ayrıca düzenli buluşmalar ve seminerler düzenlediği Boğaziçi Üniversitesi ile ortaklık yapmaktadır. 2019 yılında Evrim Ağacı, web sitesinin en çok okunan içeriklerini kapsayan konuların bir listesi olan "EA Akademi" adlı yeni bir girişim başlatmıştır. Bu Akademi, kullanıcıların kendi kendilerine çalışma yöntemiyle seçtikleri konuya dair bilgi ve birikimlerini derinleştirmelerini sağlamıştır.³⁷ EA Akademi'nin amacı, biyokimya, astronomi, moleküler biyoloji ve oyun teorisi gibi çeşitli konularda tüm seviyeler için erişilebilir, Türkçe bilim müfredatı oluşturmaktır. Girişim ayrıca evrimsel biyoloji konusunda üç adet kamu yararına ve popüler bilim kitabına ek olarak birkaç popüler bilim dergisinde ve gazetesinde makale ve köşe yazıları yayınlamıştır.

Girişimin asıl amacı, evrimle ilgili iddialara dair doğruluk kontrolü gerçekleştirip doğrulama yapmak olduğundan, girişimin mesajlarını "ateist propaganda" ve "din karşıtı içerik" olarak yorumlayan yaratılışçı ve daha dindar/muhafazakar kullanıcılar ile sık sık ve doğrudan ihtilafa düşmektedir.³⁸ Ayrıca girişimin laiklik, vejeteryanlık-veganlık, genetiği değiştirilmiş organizmalar (GDO'lar) ve LGBT haklarına dair tutumu muhafazakar medya ve hükümete yakın basın kuruluşları tarafından eleştirilmiştir.

Evrim Ağacı halen girişimin baş editörü olarak da görev yapan kurucusu Çağrı Mert Bakırcı tarafından yönetilmektedir. Eşi Ashlee Lane Bakırcı-Taylor bilim baş danışmanı olarak görev yapmaktadır. Astronomi, felsefe, antropoloji gibi alanlarda 30 kişilik genel ve uzman editörden oluşan bir grup 19 daimi ve 80'den fazla gönüllü yazar ve çevirmenden müteşekkil bir havuzu yönetmektedir. Platform, Avrupa Evrimsel Biyoloji Derneği'nden finansman desteği almasına rağmen hala büyük ölçüde kendi kendini finanse eden bir girişimdir, ancak Patreon hesabı aracılığıyla kitlesel fonlamaya açıktır. Kısa bir süre önce web sitesine (yalnızca "All about Space" dergisinden) reklam almaya başlamışsa da Rus atom enerjisi

³⁰ Grubun Facebook sayfası: <https://www.facebook.com/evrimagaci/>

³¹ <https://evrimagaci.org/sozluk>

³² <https://evrimagaci.org/etiket/hastalik-katalogu-12449>

³³ <https://evrimagaci.org/sozler>

³⁴ <https://evrimagaci.org/gelincik/>

³⁵ <https://phd2.evrimgaci.org/>

³⁶ <https://pazar.evrimgaci.org/>

³⁷ <https://evrimagaci.org/evrim-agaci-akademi-nedir-7695>

³⁸ Örneğin bakınız: "Maymuncular yine ODTÜ'de". Yeni Akit. 29 Kasım 2013: <https://www.yeniakit.com.tr/haber/maymuncular-yine-odtude-7666.html> ve "Başörtülülerin giremediği ODTÜ'yü maymunlar sardı!". Yeni Akit. 19 Ekim 2013: <https://www.yeniakit.com.tr/haber/basortululerin-giremediği-odtuyu-maymunlar-sardı-6411.html>

si enstitüsü Rosatom, adı belirtilmeyen bir Türk hastanesi ve yine ismi paylaşılmayan bir çevrimiçi bahis platformundan gelen reklam başvurularını geri çevirmiştir.³⁹ Grup reklam ve sponsorlu videolar yayınlama fikrine halen açıktır, ancak platformun web sitelerinde ayrıntılı olarak belirtildiği üzere hangi reklam türlerini kabul edeceği konusunda son derece katı kurallara sahiptir.

Türkiye'deki birinci dalga doğruluk kontrol platformlarının ortaya çıkmasından yıllar sonra, Türkiye'nin ilk bağımsız siyasi doğruluk kontrol girişimi olan **Doğruluk Payı** (<https://www.dogrulukpayi.com/>) Haziran 2014'te yayın hayatına başlamıştır. Mart ayında yapılan yerel seçimler ve aynı yılın Ağustos ayındaki Cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde siyaset sahnesinde baş gösteren yoğun kutuplaşma, ülkenin medya ekosisteminde de kutuplaşmaya neden olmuştur.⁴⁰ Eş zamanlı olarak Türkiye'nin ana akım medya ve haber ortamı yasaklardan, kapatmalardan, el koymalardan ve sansür önlemlerinden kaynaklanan ek baskılarla karşı karşıya kalmış, bunun sonucunda bağımsız haberlere ve bilgiye yönelik talep önemli ölçüde artmıştır. Giderek büyüyen bu boşluğu doldurmaya çalışan ilk doğruluk kontrol platformu Doğruluk Payı olmuştur.

Bir "İzlemedeyiz Vakfı" (<https://izlemedeyiz.org/>) girişimi olarak çalışmalarına başlayan Doğruluk Payı, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler bölümlerinden yeni mezun bir ekip tarafından kurulmuştur. Doğruluk Payı'nın ilk amacı, siyasi söylemin giderek saldırganlaştığı ve abartıldığı, bağımsız gazetecilik seçeneklerinin sayısının giderek daraldığı bir dönemde, tüm rakip politikacıların ve partilerin seçim kampanyalarında zikrettikleri iddiaları doğrulamaktır. İlk birkaç ay boyunca kurucuları, Doğruluk Payı'nı, büyük medya şirketlerine dışarıdan doğruluk kontrol danışmanlığı hizmeti veren ücretli bir hizmet sağlayıcı olarak yapılandırmayı düşünmüşlerdir. Art arda sonuçsuz kalan birkaç tekliften sonra kurucular platformu ana akım medya ekosisteminin dışında, kendi kendini finanse eden ve kar amacı gütmeyen bir kuruluş olarak yapılandırmaya karar vermiştir.⁴¹ Grup iki yıldan uzun süre

kamuoyuna açık olarak faaliyet gösterdikten sonra National Endowment for Democracy, İsveç İstanbul Konsoloslugu ve Poynter Enstitüsü gibi önemli kaynaklardan finansman elde etmeyi başarmıştır.⁴² Bu başlangıç fonları aracılığıyla personel sayısını ve doğruluk kontrol performansını artıran grup, daha sonra Patreon aracılığıyla kullanıcı bağışlarına kendini açmış ve 2018 yılında brüt gelirinin yaklaşık %7.8'ini bu bağışlardan elde etmiştir. Zamanla, muhalefet partileri, milletvekilleri, hükümet yetkilileri ve devlet yetkilileri de dahil olmak üzere tüm politikacıların iddialarını hızla doğrulayabilecek etkili bir platforma dönüşmüştür. İlk hedefi siyasi seçim kampanya sisteminin ve genel olarak siyasi vaatlerin şeffaflığını ve hesap verebilirliğini arttırmak olsa da Doğruluk Payı, işin sonunda bütün partiler ve siyasetçilerin beyanatlarını kontrol eden daha genel bir platforma dönüşmüştür.

Doğruluk Payı, yönetim kurulu başkanı Batuhan Ersun liderliğindeki on bir personelden oluşan bir ekip çalışmaktadır. Platformun kurucusu ve eski başkanı Baybars Örsek, Poynter Medya Çalışmaları Enstitüsü himayesinde faaliyet gösteren Uluslararası Doğruluk Kontrolü Ağı'nın (IFCN) direktörü olarak görev yapmaktadır.⁴³ Genel Koordinatör Yüzyıl Aydın ve Dijital Operasyonlar Koordinatörü Denizcan Sarı, altı editör ve iki video editöründen oluşan ekibi yönetmektedir. Ekip, siyasi haberleri ulusal haber kaynakları aracılığıyla canlı takip etmekte, günlük siyasi haber gündemine öncelik vererek sosyal medyada ilgi gören haberleri önceliklendirmektedir. Ekibin gerçekleştirdiği doğruluk kontrollerinin yaklaşık %30'u⁴⁴ takipçi talepleri üzerine yapılır. Kullanıcılar e-posta veya sosyal medya hesapları aracılığıyla platform tarafından doğrulanmasını istedikleri beyanatları iletir. Daha sonra platform, iddiaları her partinin milletvekili sayısı ve etkisiyle orantılı olarak çeşitlendirmektedir. Bu, tek bir siyasi partiye aşırı odaklanmayı önler, ancak her partinin parlamentodaki seçim meşruiyeti ve hükümet olup olmama doğrultusunda belirli bir derecede dengeyi korur.

Editörler iki aşamalı bir doğrulama süreci uygular. İlk olarak, politikacılar tarafından dile getirilen iddialar açık kaynak

³⁹ Platformun mali durumu ve geliri hakkında sorumluluk reddi için lütfen bakınız: <https://evrimagaci.org/sponsorlu-icerikler-ve-reklamlar-hakkinda-7962>

⁴⁰ Murat, Akser. "News media consolidation and censorship in Turkey: From liberal ideals to corporatist realities." *Mediterranean Quarterly* 29, no. 3 (2018): 78-97. Tanash, Rima, Zhouhan Chen, Dan Wallach, and Melissa Marschall. "The Decline of Social Media Censorship and the Rise of Self-Censorship after the 2016 Failed Turkish Coup." 7. {USENIX} İnternette Özgür ve Açık İletişim Çalıştayı (7th {USENIX} Workshop on Free and Open Communications on the Internet ({FOCI}) 17). 2017.

⁴¹ Bloomberg HT'nin platformun kurucusu ve eski direktörü Baybars Örsek ile yaptığı röportaj: <https://www.youtube.com/watch?v=R2GHmOQc8Sg>

⁴² Platformun mali tablolarına ve ekip üyelerinin biyografilerine şu adresten ulaşılabilir: <https://www.dogrulukpayi.com/~Hakkimizda>

⁴³ <https://www.poynter.org/member/baybars-orsek/>

⁴⁴ Bloomberg HT'nin Baybars Örsek röportajı: <https://www.youtube.com/watch?v=R2GHmOQc8Sg>

araçları, resmi raporlar ve uzman bildirimleri kullanılarak kontrol edilir. Bu kesin olmayan bir sonuç verirse, Doğruluk Payı editörleri bu iddiaları çapraz doğrulamaya tabi tutmak için birden fazla konu uzmanına (bilim insanları, diğer yetkililer veya araştırmacılar) başvurur. Değerlendirilen siyasi beyanlar ve iddialara daha sonra geçerlilik ölçeği üzerinden “doğru”, “yakın”, “orta”, “uzak” ve “yanlış” şeklinde bir not verilir. Bu sonuçlar, editörün nihai değerlendirmesine katkıda bulunan uzman değerlendirmeleri, rakamlar ve gerçek bilgiler içeren kapsamlı bir analizle birlikte Doğruluk Payı web sitesinde yayınlanır. Doğrulama işlemi gerçekleştiren editör(ler), o değerlendirmeyle ilgili olarak web sitesinde birincil iletişim kişisi olarak açıkça belirtilirler. Böylece doğruluk kontrolü gerçekleştirilen politikacılar veya yetkililer, bu değerlendirmeye yönelik itiraz veya eleştirilerini doğrudan ilgili editöre iletebilirler. Sonuçlar daha sonra grubun Twitter, Facebook, Instagram ve YouTube hesaplarında yayınlanır.⁴⁵

Doğruluk Payı, 2019 yılında ülkenin önemli gündem maddeleri hakkında konu uzmanları ve kanaat önderlerinin yer aldığı röportajlar ve tartışmalar gerçekleştirmeye başlamıştır. Bunlar, o hafta veya o ay kamuoyunun en çok dikkatini çeken popüler konular doğrultusunda yapılır. Geçmişte, Suriyeli mülteciler, dijital gözetim, intihar oranları, ve Türkiye’deki dini okullar gibi konulara ilişkin yaygın yanlış algılar ve önyargılar bu şekilde ele alınmıştır.⁴⁶ Grup, kuruluşundan bu yana düzenli olarak “Hükümetre”⁴⁷ adında bir karne tutmaktadır. Hükümetre, her hükümet döneminin seçim vaatlerini takip etmekte, bu vaatlerin yerine getirilip getirilmediğini veya halen gerçekleştirilmekte olup olmadığının kamuya açık bir çetelesini tutmaktadır.

Doğruluk Payı’ndan kısa bir süre sonra, Türkiye’nin doğruluk kontrolü yolculuğunda bir dönüm noktası olan **Teyit.org** kurulmuştur. Grubun kuruluşunu tetikleyen olay, 10 Ekim 2015 tarihinde IŞİD tarafından Ankara Tren Garı’nda gerçekleştirilen bombalı saldırı olmuştur. Bu dönemde şiddet, baskı ve istikrarsızlık faktörlerinde hızlı bir artış yaşanmıştır. Bu durum yalnızca Türkiye’deki bilgi ekosisteminin ağır bir biçimde kutuplaşmasına ve kısıtlanmasına katkıda bulunmakla

kalmamış, aynı zamanda ülkenin haber tüketicileri arasında belirgin bir kamplaşmaya neden olmuştur. 6 Ocak 2015’te Sultanahmet Polis Karakoluna yönelik intihar saldırısı, 1 Nisan’da Vatan Caddesi’ndeki İstanbul Emniyet Müdürlüğü’ne gerçekleştirilen benzeri bir saldırı, Şubat ayında TSK’nın IŞİD’e yönelik askeri operasyonları, ülke çapında sosyal medyaya yönelik olarak peş peşe gelen yasaklar ve kısıtlamalar ve Türkiye ile PKK arasında uzun süredir devam eden ateşkesin 11 Nisan’da sona ermesi, ülke çapında tehlikeli ve kontrolsüz bir şiddet ve baskı sarmalının ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur.⁴⁸ Tam da bu dönemde organize dezenformasyon tüm siyasi partiler ve siyasal hareketler tarafından bilinçli bir strateji olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ancak bu kampların en orantısız olarak görünür olanı, devletin medya kaynaklarına tümüyle erişimi olduğundan hükümet olmuş, devlet ve parti propagandası arasındaki çizgi bulanıklaşmıştır.⁴⁹ Hükümet propagandasıyla mücadele etmek isteyen muhalefet partileri ve grupları da giderek artan bir şekilde abartı ve örgütlü dezenformasyona bel bağlayarak ülkedeki bilgi ekosisteminin altının el birliğiyle oyulmasına katkıda bulunmuştur.

Teyit.org bu kaos ortamında ve doğru bilgiye hiç olmadığı kadar ihtiyaç duyulan bir dönemde kurulmuştu. Kurucusu Mehmet Atakan Foça, ilk başta tek başına bir doğruluk kontrol seferberliği yürütmeye başlamış, sonrasında dezenformasyonun hacmi karşısında bu işin tek başına yapılamayacağını keşfetmişti. Foça, Teyit.org’u kurarak kişisel çabalarını daha organize ve profesyonel bir uygulama haline getirmeye karar vermişti çünkü medya sistemini etkisi altına alan dezenformasyonun boyutu onu bunaltmıştı.⁵⁰

Türkiye’deki doğruluk kontrol girişimlerinin büyük çoğunluğu yola belirli bir uzmanlık alanında (liderlerin beyanları, bilim veya köşe yazarı iddiaları) çıkmıştı. Buna karşın Teyit.org ise doğruluk kontrol ekosistemine “her şeyi kapsayan” bir gündemle girmiştir. Bu geniş doğrulama gündemi, hem dönemin kriz ve istikrarsızlığının bir sonucu, hem de o dönem giderek artan toplumsal bilgi ve haber açlığının bir tezahürüydü. Platformun popüleritesi aynı zamanda sosyal medya

⁴⁵ Platformun değerlendirme kriterlerine ve değerlendirme protokolüne şu adresten erişilebilir: <https://www.dogrulukpayi.com/~Degerlendirme-Kriterleri>

⁴⁶ Bunlar, platformun Youtube kanalında yayınlanmaktadır: <https://www.youtube.com/user/dogrulukpayi>.

⁴⁷ <https://www.dogrulukpayi.com/hukümetre>

⁴⁸ Saka, Erkan. “Tracking digital emergencies in the Aftermath of Gezi Park Protests.” *Research and Policy on Turkey* 2, no. 1 (2017): 62-75. Yesil, Bilge, and Efe Kerem Sozeri. “Online surveillance in Turkey: Legislation, technology and citizen involvement.” *Surveillance & Society* 15, no. 3/4 (2017): 543-549.

⁴⁹ Erkan, Gülsüm, and Ahmet Ayhan. “Siyasal İletişimde Dezenformasyon ve Sosyal Medya: Bir Doğrulama Platformu Olarak Teyit. Org.” *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 29. Özel Sayısı (2018): 202-223.

⁵⁰ Platformun kurucu direktörü Mehmet Atakan Foça ile 7 Kasım 2017 tarihinde yapılan Medyascope röportajı: <https://www.youtube.com/watch?v=SxE5XAHFPpG>

kullanıcıları tarafından gruba gönderilen çok sayıdaki doğrulama talebini titiz bir şekilde ele alınmış ve doğrulanabilmiş olmasının bir sonucudur.

Teyit.org, çalışmaya başladığı ilk birkaç yıl içinde, objektif olmanın ve objektif kalmanın giderek daha da güçleştiği bir dönemde tarafsızlık mücadelesi vermiştir. Foça daha sonra verdiği bir röportajda grubun başlangıçta doğruluk kontrol taleplerinin getirdiği baskı altında bunaldığını, gruptaki pek çok kişinin doğruluk kontrol yöntemlerini, iddia önceliklendirme ve doğrulama protokollerini işe girişikten sonra öğrenmek durumunda kaldığını, dijital toplumun talebine dayalı olarak yöntemlerini kademeli bir biçimde saflaştırıp bir anlamda 'iş üzerinde öğrendiklerini' belirtmiştir.⁵¹ Platform, ilk etapta karşı karşıya kaldığı doğruluk kontrol taleplerini başarıyla yönetmiş olsa da üyeleri, işlerinin önemli bir kısmının, doğrulama süreçlerini kullanıcı-temelli açık kaynaklı doğruluk kontrolünü teşvik etmek ve desteklemek olduğunun farkına varmıştır. Bu amaçla Teyit.org,⁵² doğruluk kontrolü yapan diğer gazetecilere ve dijital kullanıcılara doğrulama süreçlerinde yardımcı olmak ve doğruluk kontrolü yükünü kitle-katılım üzerinden dengeli dağıtmak için Craig Silverman'ın "Doğrulama El Kitabı" (<https://verificationhandbook.com/>) adlı çalışmasını Türkçeye çevirmiştir.

Teyit.org dört analistten oluşan çekirdek bir ekiple çalışmaya başlamış, daha fazla finansman elde etmeye başlayınca personel sayısını kademeli olarak 23'e çıkarmıştır.⁵³ Ayrıca beş stajyer, bir hukuk müşaviri, bir mali danışman ve grubun doğruluk kontrol çabalarına katkıda bulunan 30'dan fazla gönüllüyle çalışmaktadır. Mehmet Atakan Foça grubun kurucu direktörü, Gülin Çavuş şef editör, Emre Saklıca, Nilgün Yılmaz, Ali Osman Arabacı ve Mert Can Yılmaz ise editör olarak görev yapmaktadır. Grupta yedi yazarın yanı sıra bir dijital içerik stratejisti, bir görsel editör, iki videografiker, bir video yapımcısı, bir kreatif direktör, bir dijital etkileşim direktörü ve bir motion grafik tasarımcı bulunmaktadır. Çekirdek personel sayısı açısından Teyit.org, Türkiye'deki en büyük doğruluk kontrol girişimidir. Bu raporun yazıldığı tarihe kadar platform 126 iddiayı doğru, 1201 iddiayı yanlış, 95 iddiayı

yarı gerçek ve 16 iddiayı da doğrulanamayan iddia olarak sınıflandırmıştır. Platformun web sitesinde, grubun doğruluk kontrol çalışmalarına göre günlük olarak güncellenen canlı bir sayaç bulunmaktadır.

Teyit.org web sitesinde yayın ilkelerini, doğruluk kontrolü ve doğrulamanın operasyonel tanımını, yayın kurallarını ve dijital medya ilkelerini içeren ayrıntılı bir metodoloji bulunmaktadır.⁵⁴ Grup, 2015 yılında kendi kendini finanse eden bir girişim iken operasyonlarını genişletmek adına bir dizi büyük fon desteği almıştır. 2019 itibarıyla, Alman Heinrich-Böll Stiftung, ABD'nin Türkiye Büyükelçiliği, Avrupa İklim Vakfı ve Media for Democracy tarafından verilen hibelerin yanı sıra geniş bir Patreon bağış havuzu oluşturarak en iyi fonlanan doğrulama platformu haline gelmiştir. Hibe veren kuruluşların tam katkıları, IFCN üyelik şartları doğrultusunda grubun web sayfasında belirtilmektedir.⁵⁵ Grubun ayrıca Facebook ile bir doğrulama anlaşması bulunmaktadır. Teyit.org, Facebook'taki yanlış içerikleri tespit etmekte ve platformun denizformasyonla mücadelesinde önemli rol oynamaktadır. 2019 yılında Teyit.org gelirlerinin yaklaşık % 92'si bu ortaklık aracılığıyla elde etmiştir. Girişimin temel finansal hedefi, tamamen kitlesel fonlamayla kendini sürdürebilen bir oluşum haline gelip dış finansmana olan bağımlılığını azaltmak, böylece tarafsızlık iddiasını güçlendirmek suretiyle Türkiye'deki tüm doğruluk kontrol platformları için bir gelir modeli oluşturmaktır.⁵⁶

Başlıca faaliyeti doğruluk kontrolü olan Teyit.org, ayrıca Türkiye'deki doğrulama kuruluşları için yöntem ve norm oluşturma konusuna öncelik vermekte ve tüm Türk dijital medya kullanıcılarının iddiaları kendi kendilerine doğrulayabilmeleri için araçlar ve yöntemler üretmektedir. Bu açıdan bakıldığında Teyit.org, doğruluk kontrolünün özerk hale gelmesine öncülük etmeyi ve sadece farkındalığı artırmak ve talep yaratmakla kalmayıp aynı zamanda uygulama el kitaplarını ve videolarını düzenli olarak yayınlayarak böylesi girişimleri kullanıcı-odaklı hale getirmeyi amaçlamakta, dijital doğrulama yöntem ve pratiklerini öğreten halka açık kurslar düzenlemektedir. Teyit.org'un ayrıca "canlı editör masası"⁵⁷ vardır.

⁵¹ Aynı yerde.

⁵² E-kitabın çevirisine şu adresten ulaşılabilir: <https://teyit.org/verification-handbook-turkce/>

⁵³ Platformun araştırma ekibine şu adresten erişilebilir: <https://teyit.org/ekip/>

⁵⁴ Platformun metodolojisine ve yayın ilkelerine şu adresten erişilebilir: <https://teyit.org/yayin-ilkeleri-ve-metodoloji/>

⁵⁵ Platformun finansal yapısının ve finansal kaynaklarının yıllık dökümüne şu adresten ulaşılabilir: <https://teyit.org/nedir/>

⁵⁶ Mehmet Atakan Foça ile 7 Kasım 2017 tarihinde yapılan Medyascope röportajı: <https://www.youtube.com/watch?v=SxE5XAHFPpG>

⁵⁷ <https://teyit.org/editormasasi/>

Burada kullanıcılar, platform editörleri tarafından değerlendirilen iddiaları takip edebilmekte, doğrulama süreçlerine dair ilerlemeyi ve sonuçlarını takip edebilmektedir.

Teyit.org'un başarısı, İstanbul toplu taşıma ekranlarında ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin sahip olduğu ve işlettiği diğer ekranlarda sergilenen özel kanal ModyoTV ile çok tartışmalı bir ortaklığı beraberinde getirmiştir.⁵⁸ Bu anlaşma, Teyit.org'un hitap ettiği kitleyi önemli ölçüde genişletmeyi, grubun doğruluk kontrol içeriğini sosyal medyayı yakından takip edemeyen İstanbullulara da ulaştırmayı ve dezenformasyonun yayılmasını daha sağlam bir şekilde sınırlamaya yardımcı olmayı amaçlamıştı. Bu zor bir girişimdi. Zira anlaşma, tarafsız olduğunu iddia eden bir girişim olan Teyit.org'un o dönem hükümet yanlısı bir belediye başkanınca yönetilen bir belediyeyle işbirliği yapmasını gerektirmekteydi. Gerek doğrudan sansürün gerekse otosansürün ön plana çıktığı bir dönemde Teyit.org, hem hükümetin hiddetini üzerine çekmeyecek hem de "hükümetin yordakçısı" olarak algılanmamasını sağlayacak içerik doğrulama yayını yapmak konusunda ince bir çizgi üzerinde yürümek zorunda kalmıştı.

Tarafların toplu taşıma ekranlarında ne tür içeriğin yayınlanabileceğine dair fikir alışverişinde bulunduğu ilk görüşmeler başarılı olmuştu.⁵⁹ Teyit.org, İBB ekranlarına uygun halk sağlığı, şehir efsaneleri ve popüler kültürle ilgili konular içeren geniş ve gayri-siyasi içerik havuzu sunmuştu. Süreç, Teyit.org'un 1 Aralık 2018 tarihinden itibaren İstanbul'daki tüm belediye ekranlarında kısa doğruluk kontrol videoları yayınlamasını sağlayan resmi bir anlaşma ile sonuçlanmıştı. Ancak ModyoTV bu yayınları sadece dört gün sonra durdurmuştur. Sebebi, belki bir paradoks olarak, başka bir tür dezenformasyondu. Yayın başladıktan kısa bir süre sonra sosyal medyada Teyit.org ile ilgili bir takım iddialar ortaya çıktı. İddialara göre Teyit.org, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ile doğrudan bir anlaşma imzalamış ve fiilen hükümet tarafından "satın alınmıştı". Bu doğru değildi. Zira anlaşma, belediyeyle bağlı bulunmayan özel bir medya servisi sağlayıcısı olan ModyoTV ile imzalanmıştı. Ancak ekseriyetle Teyit.org hayranlarından oluşan kalabalık ve kızgın bir grup hem ModyoTV'yi hem de

Teyit.org'u hükümetten "gizli bir devlet ihalesi" kapmakla suçlamış ve iki taraf arasındaki anlaşmanın hükümetin politikalarını aklayacak hükümler içerdiği iddiasında bulunmuştur. Bu sosyal medya iddialarının beklenenden daha yaygın paylaşılması ve büyük bir baskı unsuru haline gelmesi, ModyoTV'nin anlaşmayı tek taraflı feshetmesine neden olmuş ve 4 günlük bir deneme apar topar sonlandırılmıştı.⁶⁰

Bununla birlikte, 2018-19 seçim döneminin toksik siyasi ortamı yatıştıktan sonra her iki taraf tekrar görüşmeye başladı. Teyit.org, İstanbul'un yeni belediye başkanı Ekrem İmamoğlu döneminde sürdürülebilir bir ortaklık kurulabileceği umuduyla ModyoTV'ye yeni bir teklifte bulundu.⁶¹ Ekim 2019 sonunda ikinci bir anlaşmaya varıldı ancak bu kez ilk anlaşmanın hüsrana sonuçlanmasına neden olan tepkinin bir benzerinden kaçınmak için kamuoyuyla çok daha az bilgi paylaşılmıştı. Bu şekilde Teyit.org, sessiz sedasız ModyoTV'ye karşılıklı olarak üzerinde uzlaşılabilir ve siyaseten tartışma götürmez içeriklerden oluşan bir doğruluk kontrol havuzu sağlamaya başlamış ve belediye ekranlarından yayına başlamış oldu. Bu anlaşma ve arkasındaki süreç, bağımsız doğruluk kontrol platformlarının halkın katılımını ve halka erişimi en üst düzeye çıkarmak için sansür ve kutuplaşma dönemlerinde bile farklı siyasi partilerle nasıl çalışabileceğine dair önemli bir vaka örneğidir.

Teyit.org'un şansı başka bir cephede daha yaver gitmiş, bu sayede platform hem erişimini hem de uygulama kapasitesini genişletmiştir. Platform, Mayıs 2018'de Facebook ile bir anlaşma imzalamış, bu anlaşmayla Facebook'un Türkiye'deki ilk ve şu anda tek haber doğrulama partneri olmuştur.⁶² Bu anlaşma, Teyit.org'a önemli bir erk kapasitesi kazandırmıştır. Zira artık Teyit.org'un Facebook'taki dezenformasyon içerikli Türkçe haberleri belirleme, konuyla ilgili bir doğrulama analiz yazısı yayınlama ve Facebook'un bu asılsız haberleri yayan hesapların erişimini düşürmesini sağlama gücü bulunmaktadır. Bu kapsamdaki iş akışı hem Facebook hem de Teyit.org web sitelerinde ayrıntılı olarak tanımlanmıştır. İçerik ilk olarak Facebook tarafından üç kritere göre değerlendirilmektedir:

⁵⁸ 'teyit.org, İBB'nin yayıncısı Modyo TV ile iş birliği yaptı'. BirGün. 4 Aralık 2018: <https://www.birgun.net/haber/teyit-org-ibb-nin-yayincisi-modyo-tv-ile-is-birligi-yapti-238947>

⁵⁹ Teyit.org-Modyo.TV ortaklığının ayrıntılarıyla ilgili geniş bir açıklama için lütfen Mehmet Atakan Foça'nın MedyascopeTV'ye verdiği 6 Aralık 2018 tarihli röportaja bakınız: <https://www.youtube.com/watch?v=24vRbZOF294>

⁶⁰ Platformun Modyo.TV ile olan ortaklığı konusunda neyin yolunda gitmediğine dair açıklamalarına şu adresten ulaşılabilir: <https://teyit.org/kent-ekranlarında-teyit-fikri-ne-umduk-ne-bulduk/>

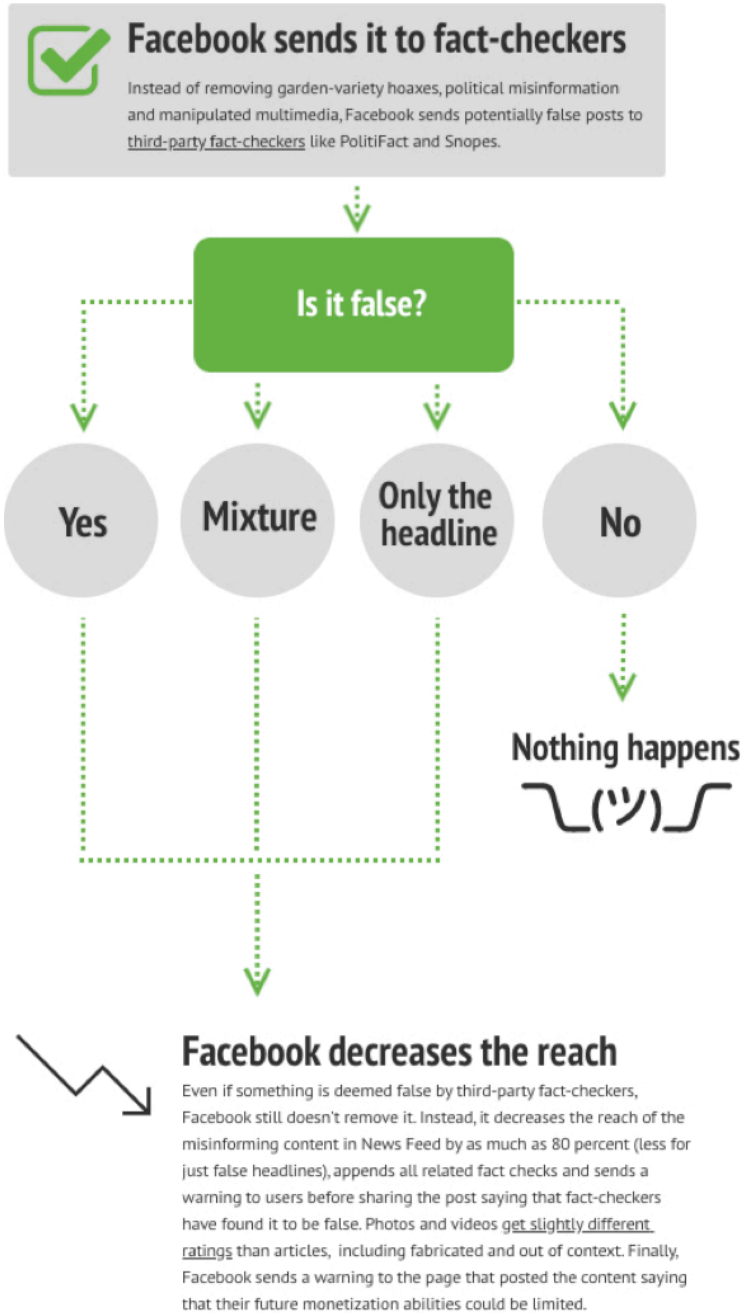
⁶¹ 'Teyit yeniden İstanbul'un toplu taşıma araçlarında'. Teyit.org, 31 Ekim 2019: <https://teyit.org/teyit-yeniden-istanbulun-toplu-tasima-araclarında/>

⁶² 'Facebook'un doğrulama programı Türkiye'de teyit.org işbirliğiyle hayata geçiyor'. Teyit.org, 31 Mayıs 2018: <https://teyit.org/facebookun-dogrulama-programi-turkiyede-teyit-org-is-birligiyle-hayata-geciyor/>

- a) Siyasal seçim süreçlerini etkilemeye mi çalışıyor?
- b) Dikkate alınması gereken bir şiddet tehdidi mi?
- c) Facebook Topluluk Standartları'nı ihlal ediyor mu?

Bu koşullardan herhangi biri karşılanıyorsa, Facebook içeriği otomatik olarak siler. Karşılanmıyorsa, Facebook içeriği Teyit.org'a gönderir. İçerik burada başlık-içerik uyumuna, sunulan bilgilerin doğruluğuna ve konunun bağlamından uzaklaştırılıp uzaklaştırılmadığına göre değerlendirilir. Teyit.org editörleri, başlığın veya içeriğin tamamen veya kısmen yanlış olduğuna karar verirse onu işaretler. Facebook

ok daha sonra içeriğin Haber Kaynağı'ndaki (News Feed) erişimini %80'e kadar azaltır ve içeriği yayımlayan hesaba veya haber platformuna Facebook'tan elde ettikleri reklam ve pazarlama gelirlerinin kısıtlanabileceğine dair bir uyarı gönderir. Bu tür gelir kısıtlamaları ancak söz konusu hesap kendi içerik stratejisini değiştirip Teyit.org'un onayını aldıktan sonra kaldırılabilir. Ana akım gazetelerden Hürriyet de dahil olmak üzere birçok Türk haber kaynağı, geçtiğimiz yıl içerisinde Facebook'un bu tür gelir azaltma yaptırımlarına maruz kalmıştır.⁶³

Grafik-1: Facebook'un dezenformasyon ile mücadele algoritması. Infografik: Daniel Funke, Kaynak: Facebook. Orijinal tam grafik linki: <https://infogram.com/how-facebook-deals-with-misinformation-1hke60zwwg9345r> - Türkçe çevirisi: Sonay Ün – Türkçe tam grafik linki: <https://teyit.org/nedir/>

⁶³ Yazanın Mehmet Atakan Foça ile yaptığı özel röportaj, 4 Mart 2020.

Doğruluk Payı ve Teyit.org'un önde gelen iki siyasi doğruluk kontrol girişimi olarak ortaya çıkmasının ardından farklı siyasi görüşe ait rakipleri belirlemiştir. Bu girişimlerden ilki, Haziran 2017'de kurulan **Doğrula.org** olmuştur. Girişime ait web sitesinin içerik ve metin analizi, çoğunlukla hükümet yanlısı bir görüntü sergilemektedir. Zira site temel olarak muhalefet partileri ve gruplarından gelen iddiaların yanı sıra hükümetin duruşuyla çelişen uluslararası haber kaynaklarının iddialarını çürütmeye odaklanmaktadır. Bu örneklerden bazıları arasında, muhalefetin Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın seçim kampanyası logosunun Malibu içki logosundan alındığı iddiasını çürütmesi,⁶⁴ iktidar partisi milletvekillerinin ve iktidar yanlısı şirketlerin vergilendirmeden muaf olduğu iddialarına dair doğruluk kontrolü yapması⁶⁵ ve dönemin başbakanı Binali Yıldırım'ın popüler bir TV röportajının üzerinde oynanmasına ilişkin yanlışlama yapması yer almaktadır.⁶⁶

Grubun web sitesinde editör ekibi ya da finansman kaynaklarına ilişkin herhangi bir aydınlatıcı bilgi yer almamaktadır. Bunun yanı sıra, iddiaları yanlışlayan editörler ve yazarlar, grubun şeffaflığını ve gündemini daha da bulanıklaştıracak şekilde takma adlar ve kod adları kullanmaktadır (En düzenli katkıda bulunan ekip üyesi "Gascon Fish" takma adıyla yazmaktadır). Grup, web sitesi üzerinden başvuru yaparak doğruluk kontrolüne katkıda bulunacak gönüllü editörleri bünyesine katılmaya davet etmektedir. Buna ek olarak kullanıcılar, grubun WhatsApp hesabı aracılığıyla veya web sayfasında görüntülenen telefon numarası üzerinden doğruluk kontrol talepleri gönderebilmektedir. Ancak bu başvuruların ne şekilde işlendiği, yayın ilkeleri ve doğrulamak protokolleri ile ilgili şeffaf bir bilgi bulunmamaktadır.

İngilizce olarak benzer bir girişim, Ekim 2019'dan itibaren uluslararası haber kuruluşlarının iddialarını çürütmeye başlayan Anadolu Ajansı (AA) bünyesinde oluşturulmuştur.⁶⁷ **AA Fact-Check**, hükümet yanlısı olmaktan ziyade "devlet yanlısı" olarak kabul edilebilir. Yani Türkiye'nin resmi konumunu

sadece hükümet açısından değil, çoğu siyasi parti açısından makbul bir biçimde "savunmaya" çalışmaktadır. Özellikle Türkiye'nin YPG ve PKK'ya yönelik askeri operasyonlarının yanı sıra Türkiye'nin Suriye'deki sınır ötesi askeri varlığına ve mülteci politikasına ilişkin dezenformasyona odaklanmakta ve 'partiler üstü' bir doğrulama politikası gütmektedir. Ancak AA Fact-check, ülkedeki bağımsız sivil toplum doğruluk kontrol ekosisteminin bir parçası olarak değerlendirilememektedir çünkü büyük bir devlet haber ajansına doğrudan bağlıdır. Ayrıca bu girişim dar bir dezenformasyon konu yelpazesine ilgilenebilmektedir. Bu bağlamda AA Fact-check, özünde, geleneksel bir yazı işleri bürosundaki klasik araştırma ekibinin görevini icra etmektedir ve bu nedenle, işbu raporda ele alınan diğer gruplar gibi özel bir doğruluk kontrolü girişimi olarak değerlendirilemez.

Doğrula.org ile benzer zamanlarda iki hükümet yanlısı girişim daha ortaya çıkmıştır. **Günün Yalanları** (gununyalanlari.com/) ve **Fact-Checking Turkey** (factcheckingturkey.com/) adlı bu girişimler hükümete yakın halkla ilişkiler araştırma girişimi olan Boğaziçi Küresel İlişkiler Merkezi, diğer adıyla "Bosphorus Global" (bosporusglobal.org/en/activities) tarafından finanse edilmektedir. Günün Yalanları da Doğrula.org'a benzer şekilde, hükümetin belirli bir konudaki politikasını veya duruşunu hedef alan, muhalefet partileri ve grupları kaynaklı dezenformasyonu yanlışlamaya odaklanmaktadır. Girişim, barış sürecinin bitmesinden ve ileride "hendek operasyonları" olarak adlandırılacak olan, PKK şehir yapılanmasına dönük operasyonların yoğunlaşmasından kısa bir süre sonra Haziran 2015'te çalışmalarına başlamıştır.⁶⁸ Başlangıçta grubun yanlışlama çalışmalarının büyük kısmı, güvenlik güçlerinin meskûn mahal operasyonlarında gerçekleştirdiği müdahaleye ilişkin iddiaları doğrulamaya odaklanmıştır. Daha özele inmek gerekirse platform, güvenlik operasyonları ile ilgili iç ve dış dezenformasyon olarak gördüğü iddialarla mücadele etmiş, çatışmaları haber yapan ulusal ve uluslararası haber kuruluşlarıyla doğrudan karşı karşıya gelmiştir.⁶⁹

⁶⁴ 'Erdoğan'ın Seçim Logosunun Malibu İçki Markasından Alındığı İddiası'. Doğrula.org. 2 Eylül 2019: <https://www.dogrula.org/erdoganin-secim-logosunun-malibu-icki-markasindan-alindigi-iddiasi/>

⁶⁵ 'Kenan Sofuoğlu'nun Aracının Vergiden Muaf Olduğu İddiası'. Doğrula.org, 9 Temmuz 2018. <https://www.dogrula.org/kenan-sofuoğunun-aracinin-vergiden-muaf-oldugu-iddiasi/>

⁶⁶ 'Fikrasına Gülünmediği İddia Edilen Binali Yıldırım Videosu'. Doğrula.org 7 Mart 2019. <https://www.dogrula.org/fikrasina-gulunmedigi-iddia-edilen-binali-yildirim-videosu/>

⁶⁷ Anadolu Ajansı Doğruluk Kontrolü: <https://www.aa.com.tr/en/fact-check>

⁶⁸ 'Behind the Barricades of Turkey's Hidden War'. New York Times. 29 Mayıs 2016. <https://www.nytimes.com/2016/05/29/magazine/behind-the-barricades-of-turkeys-hidden-war.html>

⁶⁹ Örneğin bkz.: 'Figen Yüksekdağ'ın "Sur'daki Kurşunlu Camii Havadan Helikopterlerle Bombalandı" Yalanı'. Günün Yalanları. 8 Aralık 2015. <https://gununyalanlari.com/yalan/242-figen-yuksekdagin-surdaki-kursunlu-camii-havadan-helikopterlerle-bombalandi-yalani>

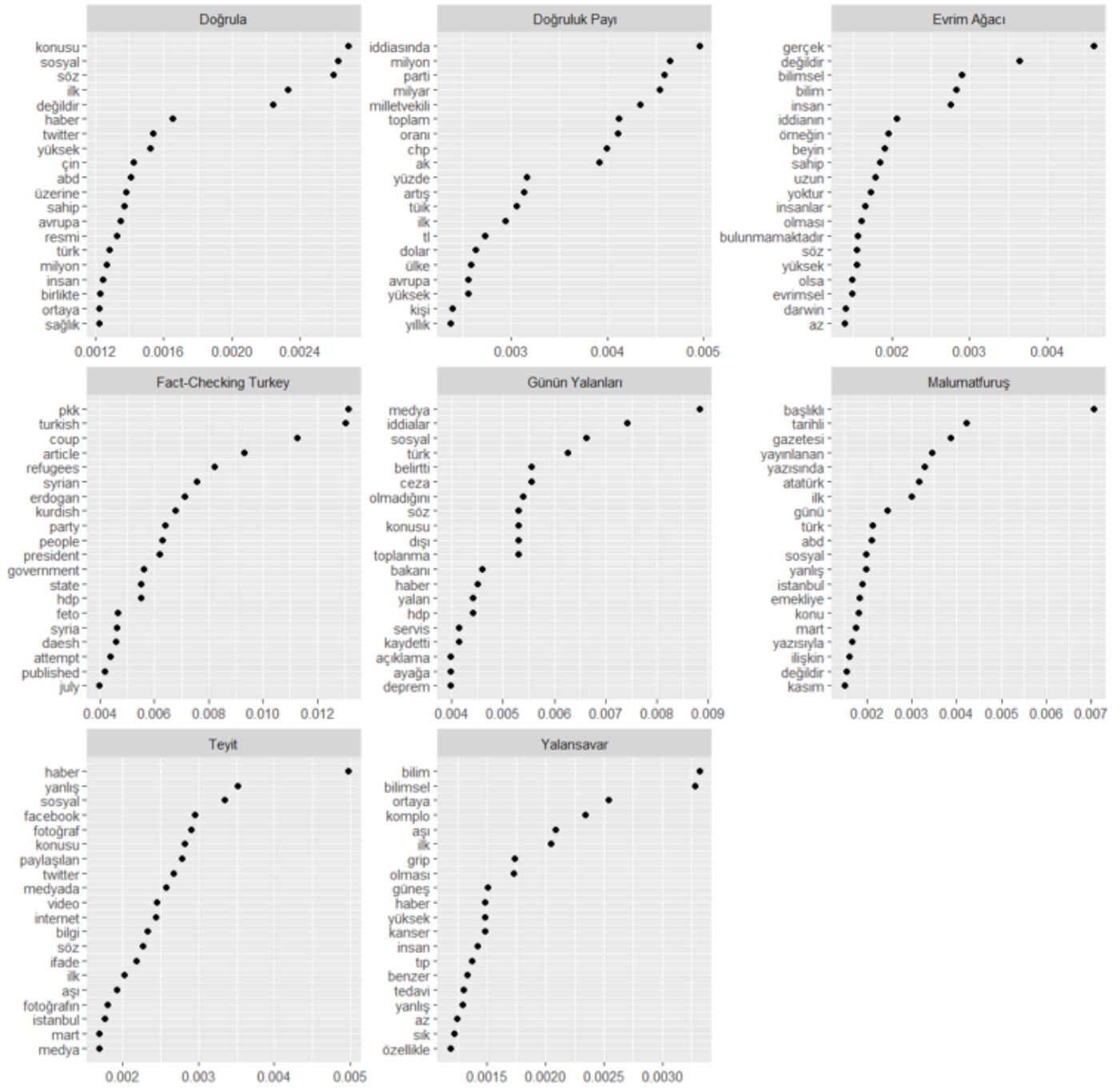
Günün Yalanları, zamanla doğrulama radarını genişletmiş ve hükümete yönelik yanıltıcı iddiaları daha geniş bir yelpazede yanıtlamaya başlamıştır. Bu yanıtlama çalışmaları arasında muhalefet partilerinin İstanbul Havalimanı'nın inşası hakkındaki iddiaları, Suriyeli mülteci politikasına karşı muhalefet partilerinden gelen eleştiriler ve muhalefet partisi milletvekillerinin hükümet politikasına yönelik asılsız iddiaları yer almıştır.⁷⁰

Diğer doğruluk kontrol girişimlerinin aksine GÜNÜN YALANLARI (ve İngilizce yayın yapan versiyonu Fact-Check.TR), sadece asılsız iddiaları çürütmeyi seçmektedir. Bu açıdan bakıldığında, doğruluk kontrolü yapılan iddialar için rastgele bir seçim süreçleri bulunmamaktadır ve IFCN üyesi olan diğer platformlar tarafından uygulanan doğruluk kontrol protokollerini takip etmezler. Ne GÜNÜN YALANLARI ne de Fact-Checking.TR ekip üyelerinin kimler olduğunu belirten, herkesin

erişimine açık bir bilgi kaynağı bulunmamaktadır. Ayrıca doğrulama platformlarının olmazsa olmazı haline gelen yayın ilkeleri, doğruluk kontrol yöntemleri veya kriterleri konusunda bir yöntem beyanları da mevcut değildir. GÜNÜN YALANLARI ayrıca dünyada öne çıkan tüm İslamofobi vakalarını kayıt altına alan "Utanç Günlüğü" (utancgunlugu.com) adlı bir yan proje yürütmektedir.

Fact-Checking Turkey, GÜNÜN YALANLARI'nın İngilizce versiyonu olarak hizmet etmekle birlikte, içerik açısından Türkiye'ye dair uluslararası haberlerle daha sık ilgilenmektedir. Grubun web sitesinde 15 Temmuz 2016'daki başarısız darbe girişimi, iç politika, dış politika, ekonomi ve sosyal konular için özel bölümler bulunmaktadır. Web sitesinde ayrıca, grubun Türkiye'nin PKK veya Suriye karşısındaki konumunu güçlendirmeyi amaçlayan kısa görüşlerini İngilizce olarak paylaştığı "News" (Haberler) adlı özel bir bölüm vardır.

⁷⁰ Platformun burada en yaygın çürütülen iddialarla ilgili bir bölümü bulunmaktadır: <https://gununyalanlari.com/populer>

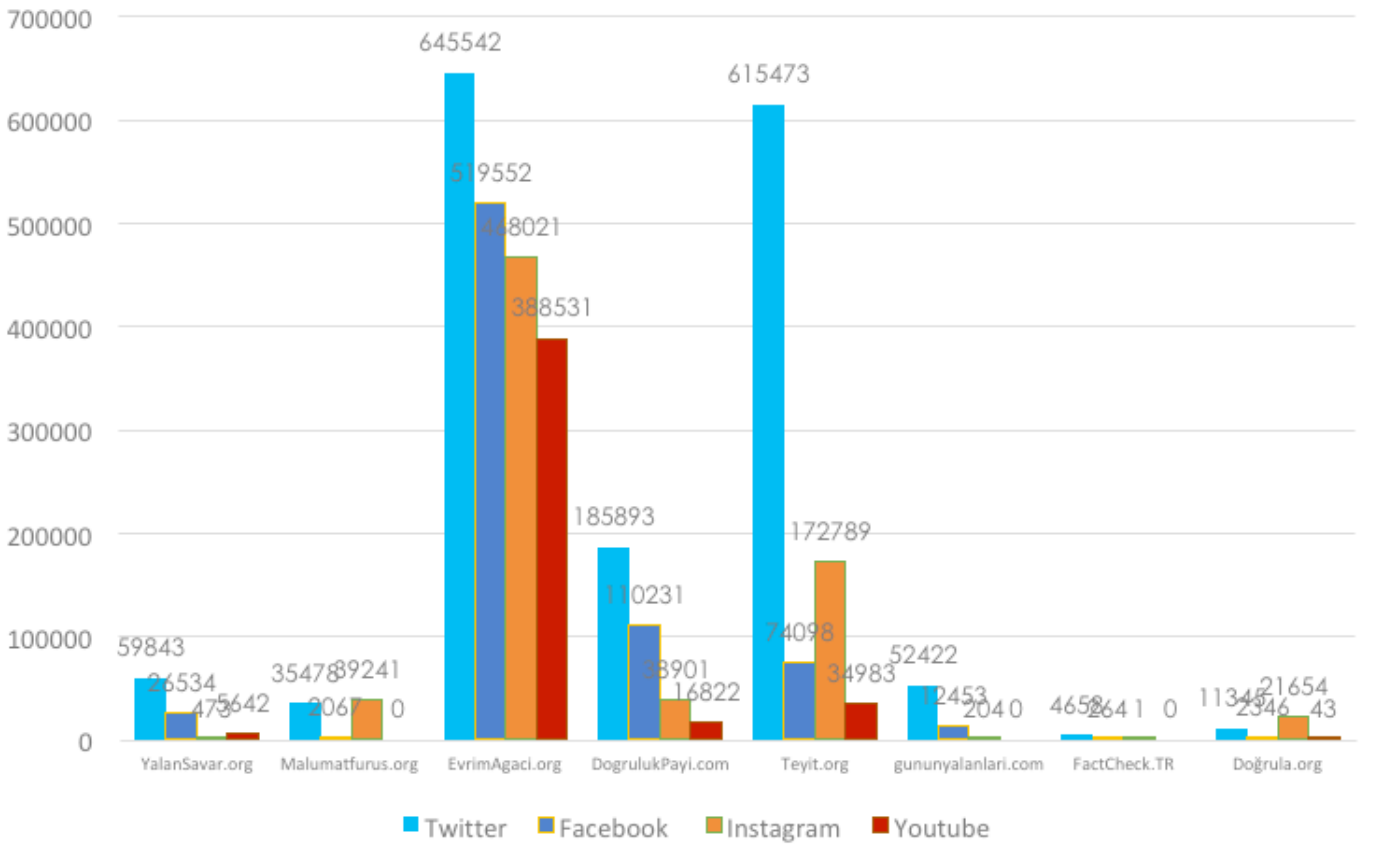

Grafik-2: Türkiye'deki doğrulama platformlarının metin içerik frekans analizi. Veriler her platformun web sayfasından ağ kazıma (web scraping) yöntemi ile temin edilerek her platformun metinsel verilerinde etkisiz kelimeler (stopwords) çıkarıldıktan sonra en sık geçen kelimeleri içerir.

Bosphorus Global'in diğer iddia çürütme projeleri arasında Fethullah Gülen örgütü ve ağı hakkında iç ve dış dezenformasyonu çürüttüğü "FETO Facts" (fetofacts.com), AB ve ABD'deki insan hakları ihlallerini kayıt altına alan "Crackdown Chronicles" (crackdownchronicles.com), Türkiye Radyo ve Televizyonu (TRT) tarafından ana haber bültenine eşlik etmesi için ısmarlanan 5 dakikalık haber yanıtlama programı "Doğrusu Ne?", Türkiye'deki ekonomik kriz ve ülke ekonomisinin toparlanma sürecine dair dezenformasyonu çürütmeyi amaçlayan "Real Economy" (realeconomytr.com) ve doğruluk kontrolü yapan bir platformdan ziyade ana akım medyanın dikkatini Türkiye hakkındaki göz ardı edilen olumlu haberlere çeken "Facts of Turkey (factsofturkey.org) yer almaktadır. Bu platformlar da Günün Yalanları ve Fact-Checking.TR gibi şeffaflık, doğrulama protokolleri ve finansal bilgi beyanları ile ilgili benzer problemler içermektedir. Ayrıca bu platformları, kelimenin tam anlamıyla doğruluk kontrol platformları olarak tanımlamak mümkün değildir. Daha ziyade bu platformları bir gündem belirleme ve propaganda işlevi çerçevesinde düşünmek daha doğru olur. Bununla birlikte,

hükümete yakın doğrulama ekosisteminin bu denli bölünmüş ve federe bir hale gelmesi, sosyal medyadaki etkisini de kısıtlamıştır. Zira bu girişimler bölünüp çoğaldıkça düşük katılımlı ve az takipçili sosyal medya girişimleri haline gelmiştir.

Bu bölümü sonlandırırken, anlatılan platformların sosyal medya erişimine ilişkin son bir söz söyleme gereği duyulmaktadır. Dijital popülerlik açısından (Twitter, Facebook, Instagram ve Youtube'daki takipçi sayısına göre ölçülmektedir) en çok rağbet gören platform, adı geçen dört platformda yaklaşık 2 milyon toplam takipçiye sahip EvrimAgaci.org olmuştur. Evrim Ağacı'nı takip eden Teyit.org (863 bin) ve Doğruluk Payı (346 bin) da dikkate alındığında bu üçlü, Türkiye'deki doğruluk kontrol ekosisteminin en popüler dilimini oluşturmaktadır. YalanSavar, Malumatfuruş, Günün Yalanları, Fact-Checking Turkey ve Doğrula.org'un toplam takipçi sayıları (261 bin) bile, Doğruluk Payı'nın tek başına sahip olduğu takipçi sayısından azdır.

Grafik-3: Doğrulama platformlarının sosyal medya takipçi sayıları

TÜRKİYE'DE DOĞRULUK KONTROLÜ İŞE YARIYOR MU?

Doğruluk kontrolüne dair etki ölçümü, gelişmekte olan bir bilim alanıdır. Doğruluk kontrolü yapılan içeriğin erişimini ve tüketimini değerlendirmek için halen yeni yöntemler ve teknikler geliştirilmektedir.⁷¹ IFCN direktörü Baybars Örsek'e göre "Doğruluk kontrolü fayda sağlıyor mu?" sorusu, "Gazetecilik fayda sağlıyor mu?" sorusuna benzer bir sorudur.⁷² Araştırmacı gazeteciliğin siyaset ve kurumsal ilişkilerdeki yolsuzluk ve yanlış uygulamalara son vermemiş olması gibi, gerçeklik kontrolünün de dezenformasyona son vermediğini ve muhtemelen vermeyeceğini iddia etmek mümkündür. Bununla birlikte, böylesi suistimaller hakkında daha fazla farkındalık yaratmak ve bunların siyasal-sosyal yansımalarına karşı kamuoyu baskısının daim olduğunu hatırlatmak için doğruluk kontrol girişimlerinin fayda sağladığını savunmak mümkündür. Teyit.org'un kurucusu Mehmet Atakan Foça da benzer bir görüştedir. Doğruluk kontrolünün bir maraton olarak görülmesi gerektiğini, bunun bir küresel enformasyon ekosistemi üzerindeki genel etkisinin kümülatif ve uzun vadeli olacağını özellikle belirtmektedir.⁷³ Ancak IFCN'in Türkiye değerlendirme ekibinden Erkan Saka ve Sarphan Uzunoğlu daha iyimser bir yaklaşım içerisindedir. Saka ve Uzunoğlu, Türkiye'de doğruluk kontrolüne yönelik giderek artan talebin başlı başına olumlu bir gelişme olduğu görüşündedir.⁷⁴ Onlara göre bu platformlar ne kadar çok talep oluşturursa, doğrulama da haber ve medya ekosisteminin düzenli bir bileşeni olarak uzun vadede o kadar çok ilgi çekecektir.

Daha nicel bir bakış açısından bakmak gerekirse, bir doğruluk kontrol platformunun "başarısını" ölçmenin pek çok yolu vardır. Bilimsel literatürde en yaygın olarak kullanılan ölçütler şunlardır: a) erişimlerinin/popülerliklerinin kapsamı,

b) doğruluk kontrol hacmi/çıktısı ve c) hem bilgi ekosisteminde bütüncül bir tedbir olarak hem de kriz zamanlarında dezenformasyonu azaltma kabiliyeti.⁷⁵

Türkiye'deki doğruluk kontrol ekosistemi hakkında kamuoyu farkındalığının daha genel bir resmi olarak, "İstanbul Ekonomi"nin (istanbul-ekonomi.com) bir kamuoyu araştırması girişimi olan "Türkiye Raporu" (turkiyeraporu.com), bu raporun kullanımı için haber tüketicilerinin bilgi arama ve doğrulama uygulamaları hakkında bir anket düzenlemiştir.⁷⁶ Ankete katılanların en büyük kısmı (% 37.0) haber almak için interneti kullanmadığını, en büyük ikinci kısmı ise (% 17.4) internette gördükleri iddiaları kontrol etmediklerini belirtmiştir. Yine de katılımcıların çoğu, internet üzerinden ve sosyal medyada okudukları iddiaları sorgulama eğilimini gösterecek şekilde çeşitli tedbirlerle çevrimiçi iddiaları doğruluk kontrolüne tabi tutmaktadır. En büyük doğrulama kaynağı "diğer haber web siteleri" (% 25,6), ardından "aile veya arkadaşlar" (% 9,7) şeklindedir. Bu ankette doğruluk kontrol gruplarının kullanımına ilişkin tüm yanıtların toplamı % 10'dan azdır. Doğruluk kontrol platformları arasında en popüler olanı Doğruluk Payı (% 3,7) iken onu Teyit.org (% 2,7) takip etmektedir. Erkek katılımcılar doğruluk kontrolü yapmaya genel anlamda daha meyilliyken ve önde gelen doğruluk kontrol platformları hakkında daha fazla farkındalık beyan ederken kadın katılımcıların neredeyse yarısı (% 45,6) internette gördükleri iddiaları doğrulamadığını belirtmiştir.

Yaş grupları bakımından, daha yaşlı katılımcılar daha genç katılımcılara kıyasla interneti haber amaçlı olarak daha az kullanma eğilimindedir. Bununla birlikte, internette okunan

⁷¹ Ciampaglia, Giovanni Luca, Prashant Shiralkar, Luis M. Rocha, Johan Bollen, Filippo Menczer, and Alessandro Flammini. "Computational fact checking from knowledge networks." PLoS one 10, no. 6 (2015). Vlachos, Andreas, and Sebastian Riedel. "Fact checking: Task definition and dataset construction." ACL 2014 Dil Teknolojileri ve Hesaplamalı Sosyal Bilimler Çalıştayı (ACL 2014 Workshop on Language Technologies and Computational Social Science) Bildiri Kitabı, s. 18-22. 2014. Graves, Lucas, Brendan Nyhan, and Jason Reifer. "Understanding innovations in journalistic practice: A field experiment examining motivations for fact-checking." Journal of Communication 66, no. 1 (2016): 102-138. Nyhan, Brendan, and Jason Reifer. "Estimating fact-checking's effects." Arlington, VA: American Press Institute (2015).

⁷² Yazarn Baybars Örsek ile yaptığı özel röportajdan, 10 Mart 2020.

⁷³ Yazarn Mehmet Atakan Foça ile yaptığı özel röportajdan, 4 Mart 2020.

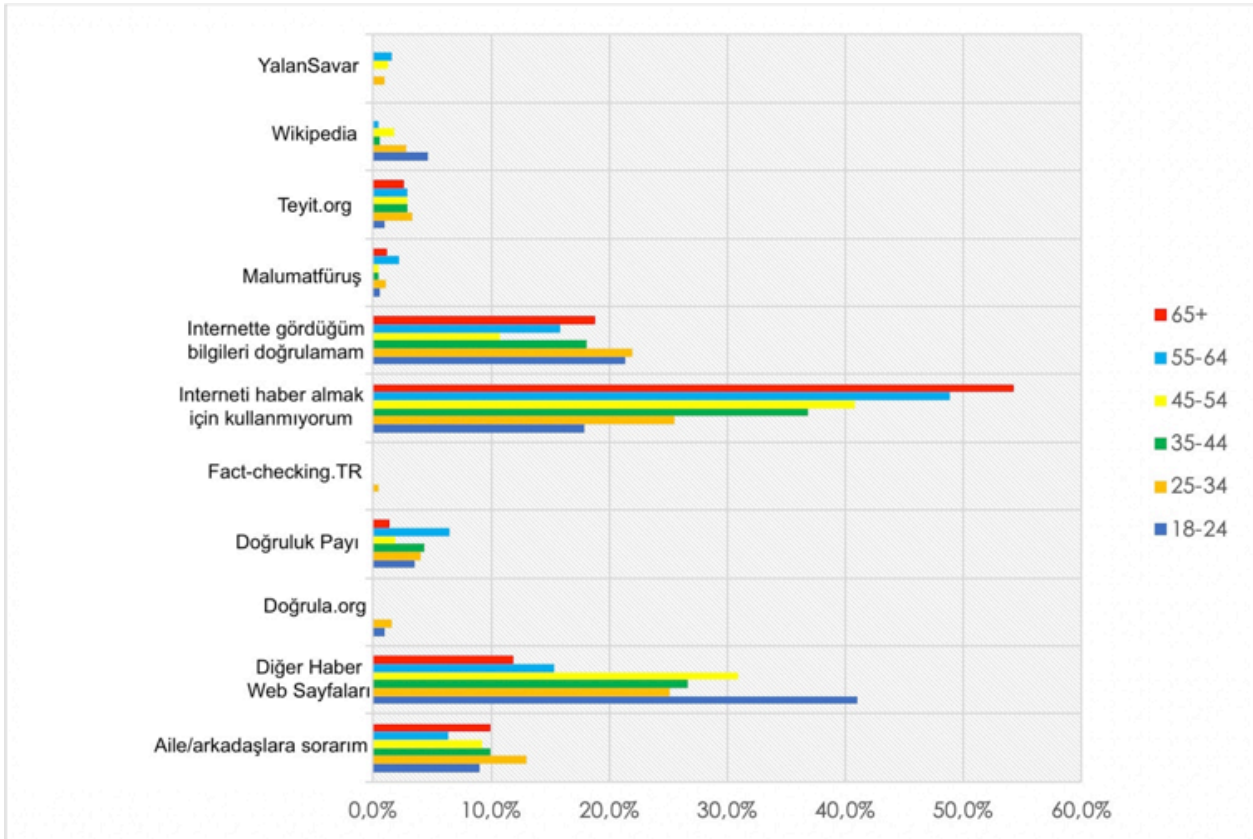
⁷⁴ Yazarn Erkan Saka ve Sarphan Uzunoğlu ile yaptığı özel röportajdan, 6 Mart 2020.

⁷⁵ Nyhan, Brendan, and Jason Reifer. "The effect of fact-checking on elites: A field experiment on US state legislators." American Journal of Political Science 59, no. 3 (2015): 628-640. Garrett, R. Kelly, Erik C. Nisbet, and Emily K. Lynch. "Undermining the corrective effects of media-based political fact checking? The role of contextual cues and naïve theory." Journal of Communication 63, no. 4 (2013): 617-637. Tambuscio, Marcella, Giancarlo Ruffo, Alessandro Flammini, and Filippo Menczer. "Fact-checking effect on viral hoaxes: A model of misinformation spread in social networks." 24. Uluslararası World Wide Web Konferansı (24th international conference on World Wide Web) Bildiri Kitabı, s. 977-982. 2015. Margolin, Drew B., Aniko Hannak, and Ingmar Weber. "Political fact-checking on Twitter: When do corrections have an effect?." Political Communication 35, no. 2 (2018): 196-219. Thorson, Emily. "Belief echoes: The persistent effects of corrected misinformation." Political Communication 33, no. 3 (2016): 460-480.

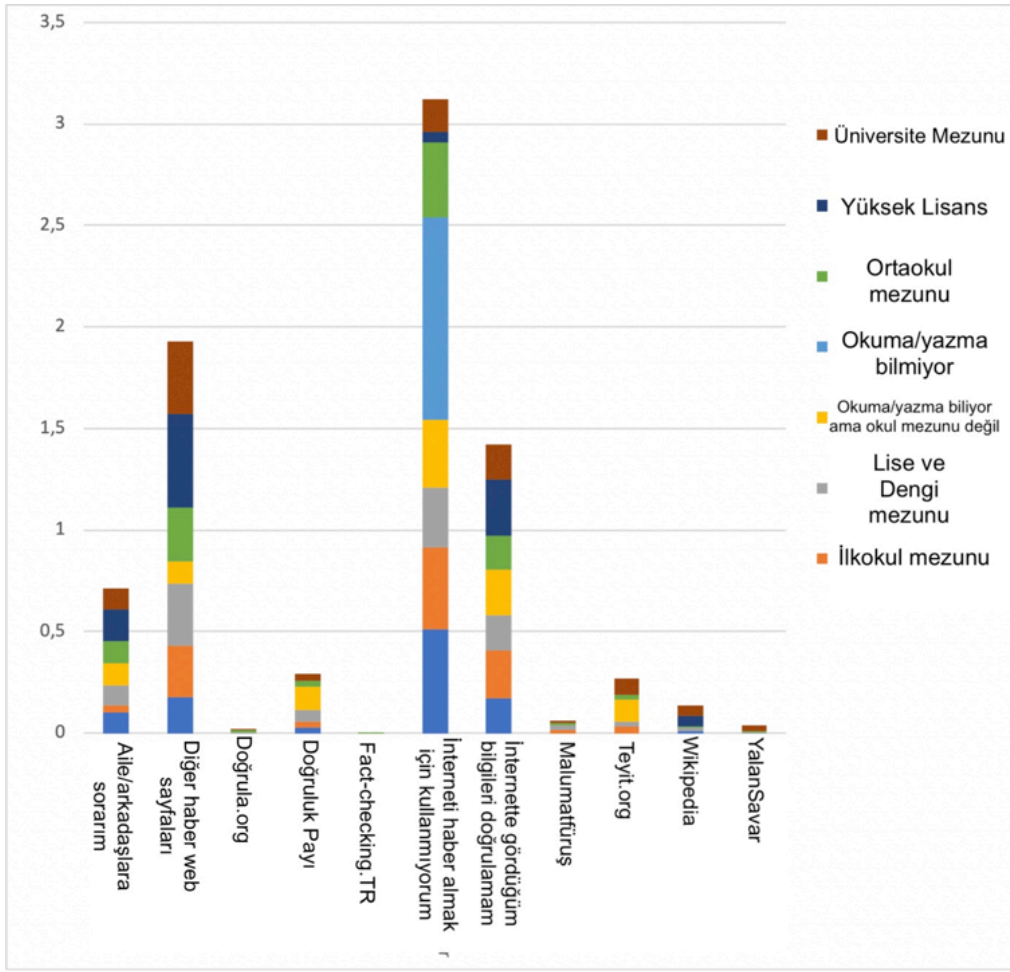
⁷⁶ Anket tarihleri: 4-6 Mart 2020, Örneklem büyüklüğü: NUTS2 düzeyinde ülkeyi temsil eden bir havuzdan rastgele seçilen 1537 katılımcı. %95 güven aralığı, +/-2 standart hata. Bilgisayar Destekli Telefon Görüşmesi.

iddiaları doğrulamaya karar verme açısından resim daha bulanıktır. Zira daha genç katılımcılar (18-24 ve 25-34 yaş grupları) doğruluk kontrolü konusuna biraz daha az ilgi göstermesine rağmen bu sonuçların yüzde dağılımı diğer yaş gruplarınıninkine oldukça benzerdir. Benzer şekilde, katılımcıların eğitim düzeyi de belirsiz bir tablo ortaya koymaktadır. Üniversite ve yüksek öğrenim mezunları hariç olmak üzere, çoğu eğitim seviyesi kümesinin doğruluk kontrolü konusunda benzer uygulamaları vardır. Hem Teyit.org hem de Doğruluk Payı, “örgün eğitim almadım” diyen katılımcılar arasında en

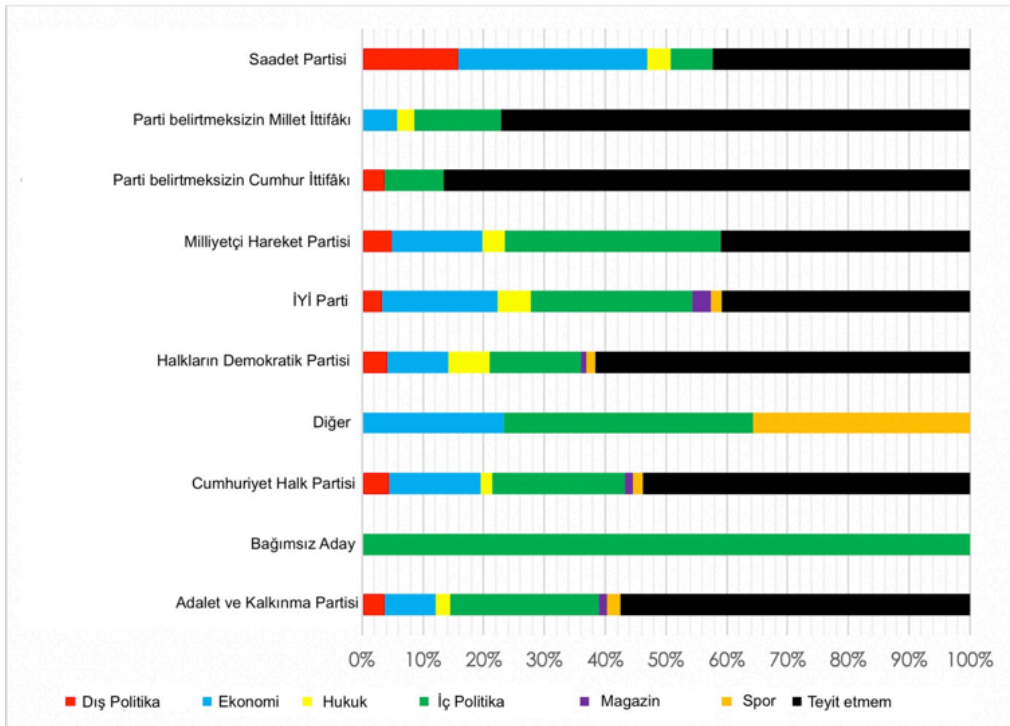
popüler platformken (% 11,1), Wikipedia 29 Nisan 2017’den 15 Ocak 2020’ye kadar Türkiye’de yasaklanmış olmasına rağmen yaşlı katılımcılar Wikipedia’ya genç katılımcılardan daha fazla güvenmiştir. Parti taraftarlığı açısından, herhangi bir parti tercihi yapmaksızın “Cumhur ittifakı” (AKP + MHP) destekçisi olan seçmenler, haber kaynağı olarak İnterneti en az kullanan kesimdir. Öte yandan, interneti haber kaynağı olarak kullananlar arasında doğruluk kontrolü davranışı benzer görünmektedir (Yaklaşık % 10 ila % 20’lik bir kesim, haberlerle ilgili bir doğruluk kontrolü yapmamaktadır).

Grafik-4: İnternette gördüğünüz şüpheli haberleri ne şekilde doğrularsınız?
[Yaş grubuna göre]

Grafik-5: İnternette gördüğünüz şüpheli haberleri ne şekilde doğrularsınız?
[Eğitim durumuna göre]

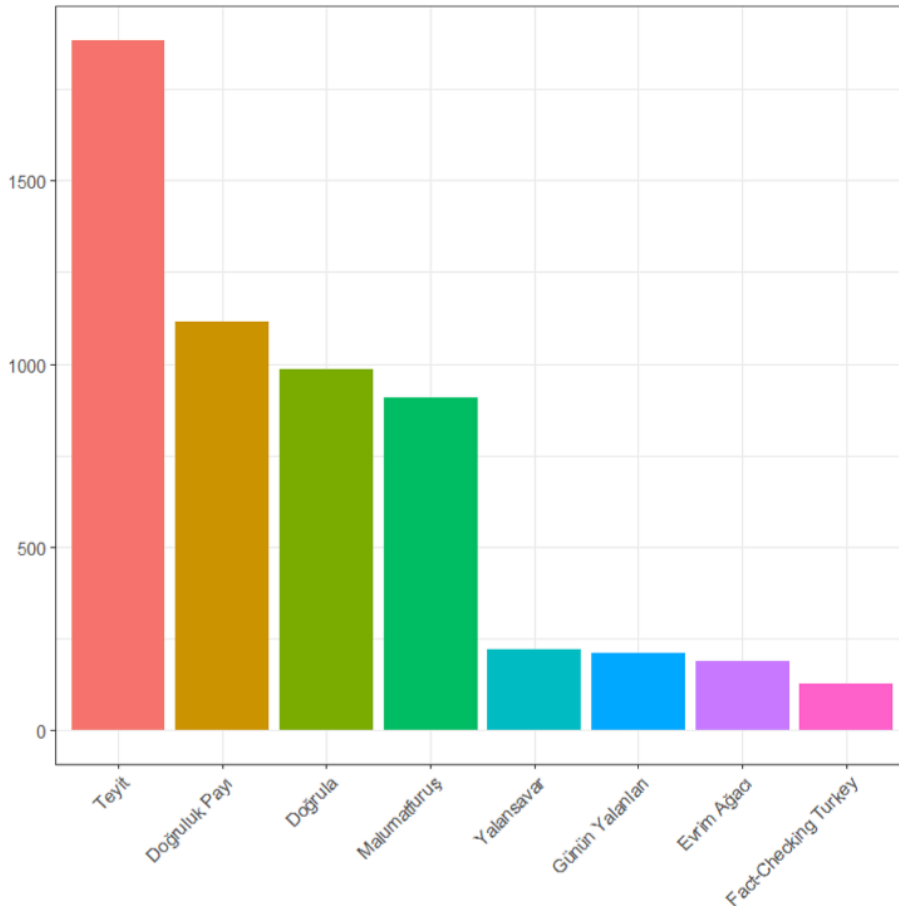
Grafik-6: En çok hangi haber tiplerini doğrularsınız?
[Parti desteğine göre sınıflandırılmış]

Katılımcılar, en çok iç politika haberleri için (% 23,9) doğruluk kontrolü uygularken onu ekonomi (% 11,6) ve dış politika (% 4,0) takip etmektedir. Ekonomiyle ilgili doğruluk kontrolü “örgün eğitim almadım” diyen katılımcılar arasında en yaygınken, politika ve dış politika ile ilgili doğruluk kontrolü en çok üniversite ve yüksek öğrenim mezunları arasında popülerdir. Siyasi parti üyeliği açısından Saadet Partisi taraftarları dış politika ve ekonomi haberleri için doğruluk kontrolüyle en çok ilgilenen grupken bağımsız adayları destekleyen katılımcılar iç politika haberlerinin doğrulanmasına en büyük ilgiyi göstermiştir. Bu iki grubu MHP (% 35,5), İYİ Parti (% 26,6) ve AKP (% 24,4) seçmenleri takip etmektedir.

Anket sonuçları doğruluk kontrolü konusunda örneklem içerisinde bir miktar farkındalık ve ilgi olduğunu göstermektedir, ancak katılımcıların çoğu hala bu tür bir doğrulamayı diğer haber web siteleriyle çapraz kontrol veya arkadaşlarla ve/veya aileyle tartışma gibi eski yöntemlerle yapmaktadır. Anket sonuçlarına göre doğruluk kontrol platformlarına dönük tercih %10'dan azdır, fakat bu, önümüzdeki yıllarda artabilir. Zira çoğu doğruluk kontrol platformu yeni kurulmuş inisiyatiflerdir ve büyük ölçüde sosyal medya üzerinden faaliyet göstermektedir. Türkiye’de haber kaynağı olarak internet veya sosyal medya daha fazla kullanılmaya başlandıkça doğruluk

kontrol girişimlerinin daha çok destek görüp görmeyeceği önümüzdeki yıllarda görülecektir. Alternatif olarak, Teyit.org-ModyoTV ortaklığı örneğinde olduğu gibi, doğrulama kuruluşlarıyla geleneksel medya kuruluşları arasında yeni işbirliği biçimleri ortaya çıkarak doğruluk kontrolünün erişimini artırabilir.

Doğruluk kontrol kuruluşları için ikinci başarı ölçütü, çıktı miktarı ve doğrulanmış bilginin hacmidir. Bu konuda tek ve kesin bir nicel değerlendirme yapmak zordur, çünkü tüm platformlar doğruluk kontrolü içeriklerine ilişkin olarak farklı parametreler ve doğrulama protokolleri kullanmaktadır. Örneğin, doğruluk kontrolleriyle birlikte kapsamlı yazılar üreten bir platform tarafından yapılan on doğrulama, değerlendirmelerini kısa doğrulama yazıları şeklinde yayınlayan veya hiçbir açıklama yapmayan diğer platformlarınkine kıyasla çok daha fazla zaman alır. Sadece hacim bazında, Teyit.org en yüksek nicel çıktıya sahip platformdur. Teyit’i Doğruluk Payı ve Doğrula.org izlemektedir. Ancak, bu tek başına “başarının” kesin bir ölçüsü değildir. Zira Türkiye’nin en popüler doğruluk kontrol platformu olan Evrim Ağacı’nın çıktısı düşüktür ancak bu platform, iddia çürütme çalışmalarına eşlik eden bilimsel veriler gerektiren çok kapsamlı yazılar yayınlamaktadır.

Grafik-7: Doğrulama platformlarının web sayfalarındaki içerik sayısına göre sıralaması

Üçüncü ölçüt, doğruluk kontrol platformlarının siyasi-sosyal açıdan kritik dönemlerde dezenformasyonu engelleme kabiliyetine bakmaktır. Bu ölçüt, en emek-yoğun ve teknik açıdan en zorlayıcı olan ölçüttür. Nitekim verileri elde etmek, temizlemek ve doğrulamak için yoğun çaba gerekmektedir ve doğruluk kontrol performansı bu performansın dezenformasyon üzerindeki gözlemlenebilir etkileri arasında nedensel bir ilişki kurulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye bilgi ekosistemine ilişkin literatür, doğruluk kontrolünün dezenformasyon çabalarının yayılması ve süresi üzerindeki ampirik nedensel etkilerini araştıran çalışmalara hala çok ihtiyaç duymaktadır. Bu tür çalışmaların, üst düzey teknik-hesaplamalı bilgi birikimi gerektiren ve sıklıkla istatistiksel olarak boş sonuç yaratabilecek emek-yoğun görevleri içermesi, bu literatürün gelişmesi konusundaki en önemli caydırıcı unsurlardır.

Türkiye’de doğruluk kontrolü ve dezenformasyonun yayılması arasındaki ilişkiyi vaka bazlı olarak en iyi yansıtan araştırma, Teyit.org’un 2019 yerel seçimlerine dair doğruluk kontrolü etki raporu olmuştur.⁷⁷ Bu çalışma, Teyit.org’un yanlışlama içeriğinin etkileşim metriklerine kıyasla, en çok paylaşılan dezenformasyon içeriğinin etkileşim metrikleri açısından doğruluk kontrol başarısını ölçmektedir. Platform, Mart 2019 yerel seçimleri öncesi döneme ait 33 dezenformasyon vakası için etkileşim metriklerini karşılaştırmıştır. Çalışma sonuçlarına göre, Teyit.org doğrulama girişimleri 33 vakanın 25’inde dezenformasyon içeren içeriğe kıyasla daha az etkileşim almıştır. Bu 25 vakanın 10’unda dezenformasyonla ilgili içerikle ezici biçimde daha yoğun bir etkileşim olduğundan Teyit.org’un yanlışlama çalışmaları gölgede kalmıştır. Bununla birlikte, yanlışlama çabalarının dezenformasyon içeriğine kıyasla daha fazla etkileşim aldığı 8 vaka, siyasi

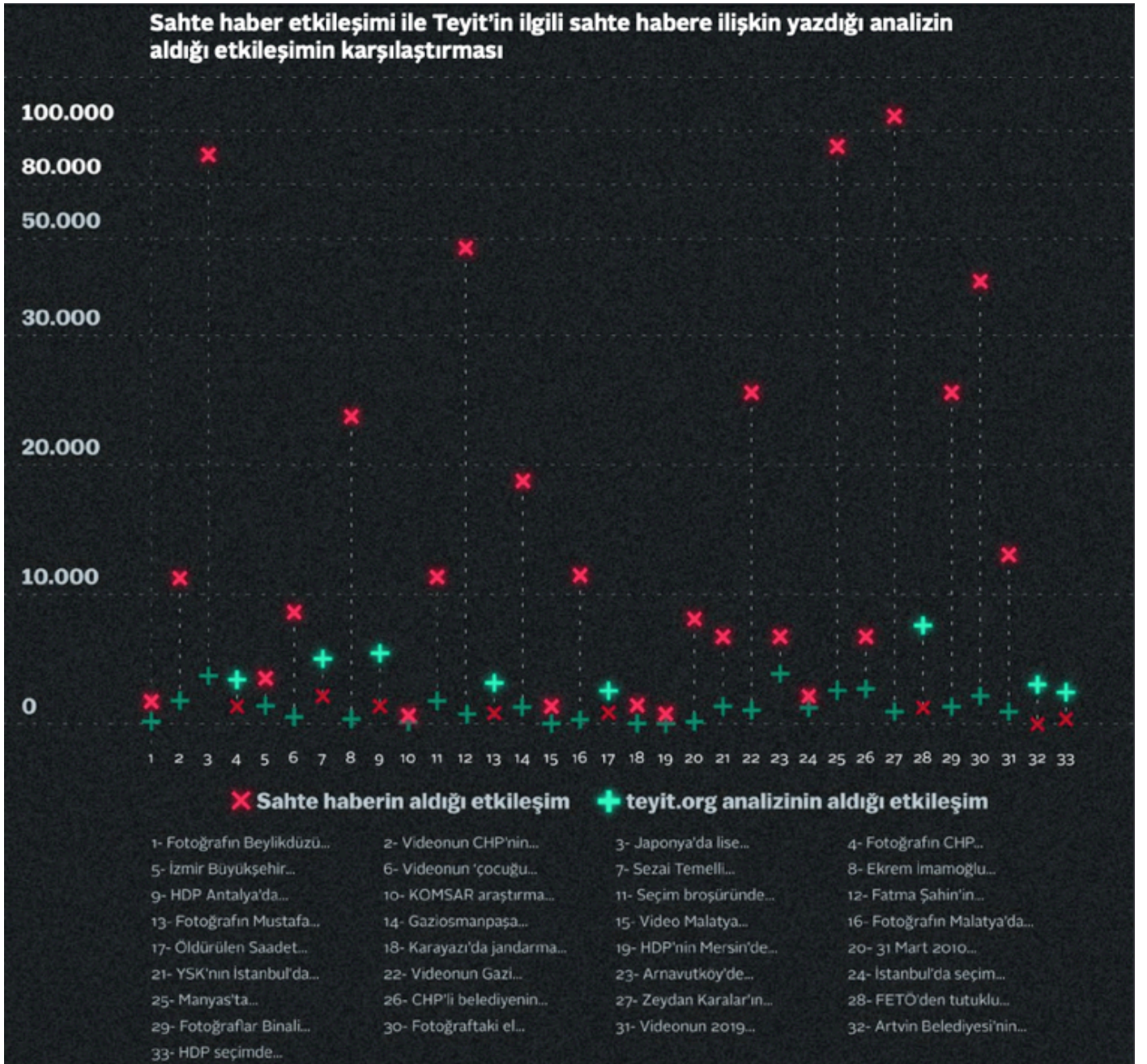
açıdan tartışmalı dönemlerde doğruluk kontrolünün mekaniğine dair belirli ölçüde perspektif sunmaktadır. Etkileşim hacmi açısından, başarıyla yanlışlanan ve doğrusu paylaşılan en popüler beş vaka şunlardır:

- CHP adayı Ekrem İmamoğlu, Fethullah Gülen örgütünün tutuklu bulunan bir üyesiyle bir dönem aynı evde kaldığı iddiası;
- Halkların Demokratik Partisi (HDP), muhalefetteki “Millet İttifakını” destekleyen el ilanları dağıttığı iddiası;
- HDP genel başkanı Sezai Temelli, “İstanbul ve Ankara, HDP tarafından yönetilecek” iddiasında bulundu iddiası;
- ‘Görevdeki AKP adayına hükümet baskısıyla 1700 oy aktarıldı’ iddiası
- ‘Lise mezunu olmayan Japon vatandaşları seçimlerde oy kullanamadıkları’ iddiası.

Yanlışlama çabalarına kıyasla dezenformasyonun daha fazla etkileşim alması bakımından en popüler 5 vaka şu şekildedir:

- Adana’nın yeni seçilen CHP’li belediye başkanı Zeydan Karalar, belediyedeki büyük yolsuzluk ve borçlar nedeniyle mazbatasını almayı reddettiği iddiası;
- Manyas (Balıkesir) ilçesinde seçimleri MHP adayı kazandı, ancak AKP’den gelen itirazların ardından belediye başkanlığı CHP adayına geçtiği iddiası;
- ‘Anıtkabir ziyaretçi defterine çok güzel bir el yazısıyla yazılan yazı, yeni seçilen CHP’li belediye başkanı Mansur Yavaş’a aittir’ iddiası;
- ‘CHP’li sandık müşahitleri İstanbul’un bir ilçesinde sandıkları boşalttılar’ iddiası;
- ‘İstanbul’un Gaziosmanpaşa ilçesinde AKP’li müşahitler oyları çaldı’ iddiası.

⁷⁷ ‘Sahte Haber Karnesi: Yerel Seçimler 2019’. Teyit.org, 2019. <https://teyit.org/wp-content/uploads/2019/05/Rapor-YS-2019-1.pdf>

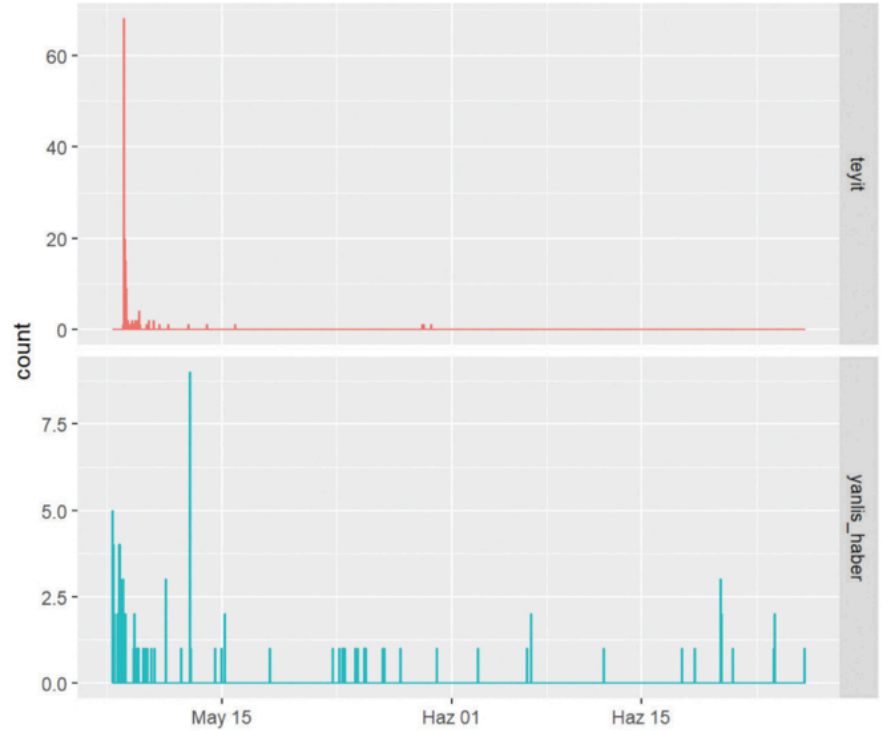
Grafik-8: Teyit.org'un etki raporundan bir kesit. Grafiğe aşağıdaki linkin 26. Sayfasından ulaşılabilir
[<https://teyit.org/wp-content/uploads/2019/05/Rapor-YS-2019-1.pdf>]

“Başarılı” yanlışlama etkileşim hacmine kıyasla “başarısız” yanlışlama etkileşim hacminin türlerine ilişkin genel bir bakış, dezenformasyon karşısında doğruluk kontrolünün etkisine ilişkin açık, genellenebilir bir bulgu sunmamaktadır. En popüler yanlışlama ve dezenformasyon vakaları benzer temalara, yerel/zamansal bağlama ve odaklara sahiptir. Bununla birlikte popüler dezenformasyon vakaları, oy çalma ve seçimlere fesat karıştırma ile daha ilgili olma eğilimindedir. Zira bu konudaki iddialar, bir seçimle alakalı zaman kısıtlamaları söz konusu olduğunda açık kaynaklar kullanılarak doğruluğu hemen kontrol edilemeyen iddialardır. Nitekim, Mart ve Haziran 2019 seçimlerine ilişkin dezenformasyon vakalarının çok büyük bir kısmı, oy çalma ve seçim sonuçlarının hükümet baskısıyla geçersiz sayılmasına ilişkin iddialarla ilgiliydi.

Rusya kaynaklı dezenformasyonun Türkiye’deki etkisine dair daha önceki bir EDAM çalışmasında, doğruluk kontrolüyle dezenformasyon arasındaki etkileşimin zaman serilerine dayalı boyutlarını keşfetme şansımız olmuştur.⁷⁸ O çalışma,

Rus dezenformasyonunun Türkiye’nin Mart ve Haziran 2019 seçim süreçleri üzerindeki etkisini ölçmekle kalmamış, bunu yaparken aşağıdaki beş iddia bağlamında yanlışlamanın dezenformasyon üzerindeki etkilerini test etmek için değerli veriler de elde etmiştir:

- a) Cumhurbaşkanı Erdoğan, muhalefet adayı Meral Akşener’e “zilli” dediği iddiası: Bu dezenformasyon türü, 23 Haziran 2019 İstanbul yerel seçimleri öncesinde, Mayıs 2019’un başlarında ortaya çıkmıştır. Dezenformasyon Teyit.org ve Doğruluk Payı’nın ortak çabaları neticesinde çok erken aşamada yanlışlanmış ve bu platformların iddia çürütme içeriği çok yüksek düzeylerde etkileşim yaratmış olsa da söz konusu dezenformasyon ortada dolanmaya ve 23 Haziran’a kadar yaygın olarak paylaşılmaya devam etmiştir. Dezenformasyona bağlı etkileşimdeki zirvenin, iddiaların çürütülmesinden birkaç gün sonra görülmüş olması da çok sorunlu bir durumdur.

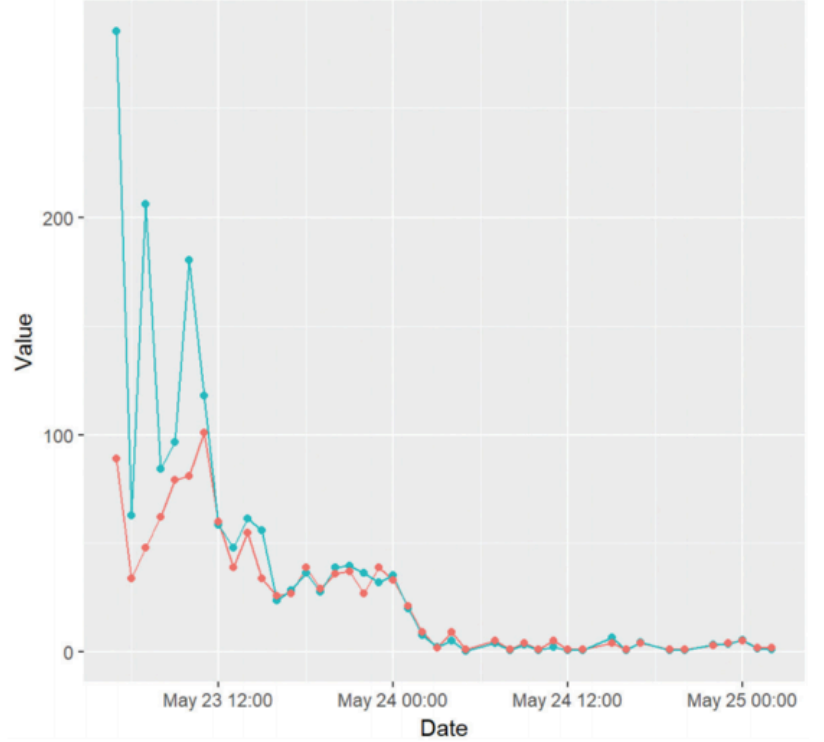

Grafik-9: ‘Erdoğan’ın Akşener hakkındaki sözleri’ dezenformasyonunun zaman-frekans içeriği (altta) ve yanlışlandıktan sonra doğru içeriğin aldığı etkileşim (üstte)

⁷⁸ Unver, Hamid Akin. “Russian Disinformation Ecosystem in Turkey.” Center for Economic and Foreign Policy Research (EDAM) Reports. 2019. <http://edam.org.tr/wp-content/uploads/2019/04/Ak%C4%B1n-%C3%9Cnver-Russian-Digital-Media.pdf>

b) Muhalefet adayı Muharrem İnce'nin bir camide halay çektiği iddiası: Kötü bir Photoshop örneği olan bu görsel uzun bir süre internette dolaşmıştır. Teyit.org ve Doğruluk Payı, söz konusu görselin yayılmasından sonra birkaç saat içerisinde iddiayı ortaklaşa çürütmüş ve bu, içeriğin

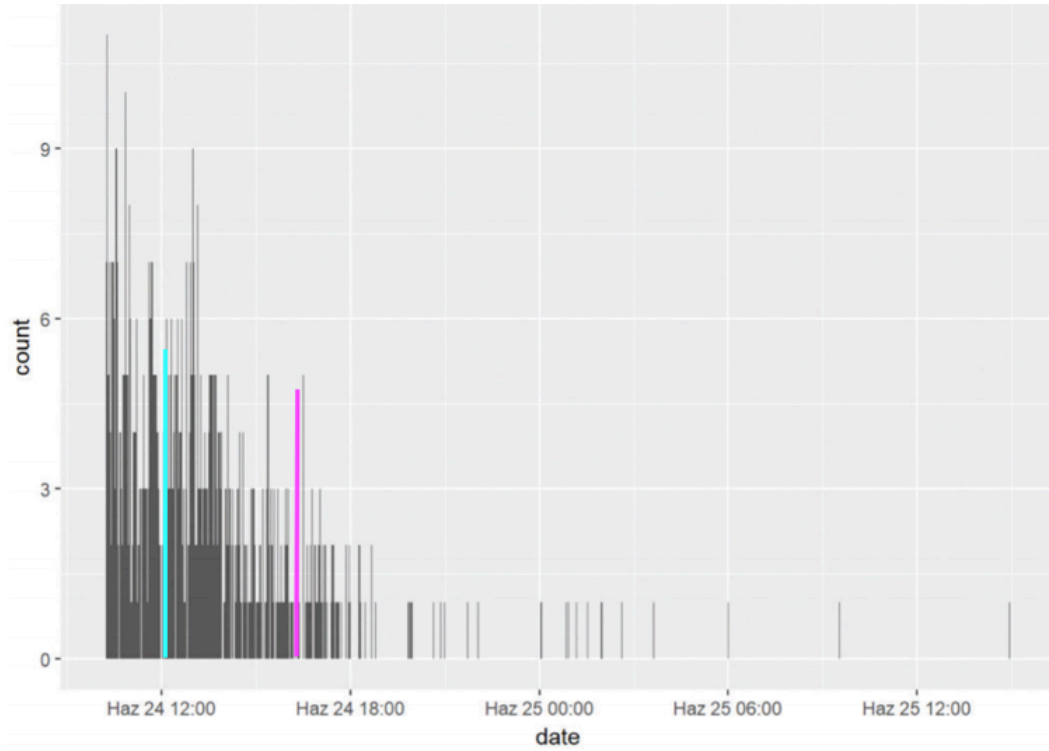
yayılmasını sınırlama konusunda kayda değer bir etki yaratmıştır. Ancak bu durum, görsel üzerinde başarısız bir şekilde oynanmış olması sayesinde de gerçekleşmiş olabilir. Zira bu, içeriğin yanlışlanmasını ya da yanlışlanan içeriğe inanılmasını kolaylaştırmıştır.

Grafik-10: Muharrem İnce'nin camide dansettiğine dönük dezenformasyonun ve yanlışlandıktan sonraki doğru içeriğin zaman-frekans dağılımı. Açık mavi renk dezenformasyon içeriğinin, pembe renk ise yanlışlandıktan sonraki doğru içeriğin zamansal dağılımını göstermektedir.

c) Diyarbakır'daki bir lisede oyların çalındığı iddiası: Teyit.org ve Doğruluk Payı'nın erken ortak müdahalesi, dezenformasyon içeriğinde kısa süreli bir düşüş sağlasa da ikinci bir pikin gelmesi uzun sürmemiştir. Bu dezenfor-

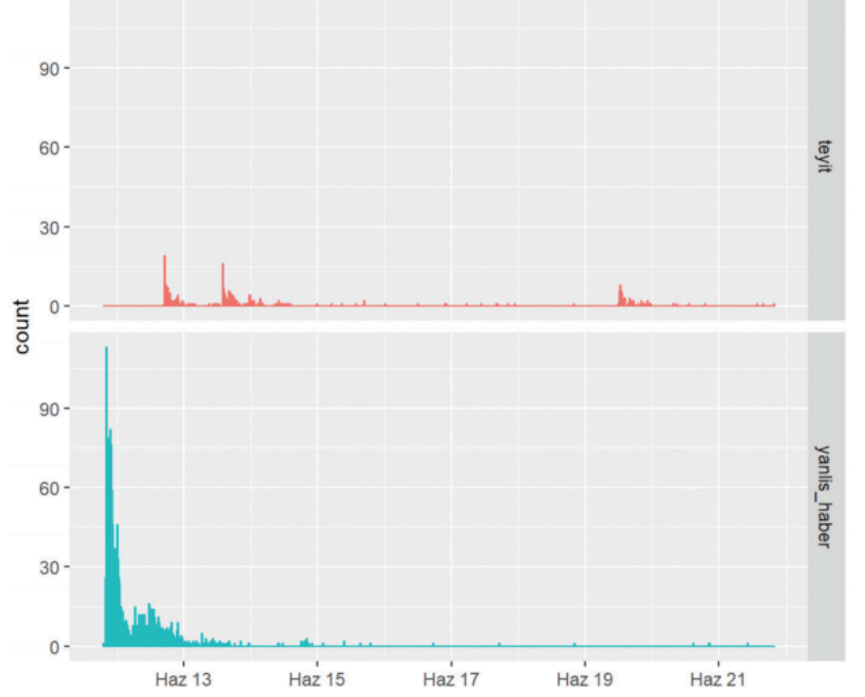
masyona dair etkileşim, Diyarbakır'daki Halkların Demokratik Partisi (HDP) yetkilileri tarafından resmen çürütülmesi nedeniyle seçim gününün bitiminde sona ermiştir.

Grafik-11: Diyarbakır Mesut Yılmaz İlkokulundaki oy çalma dezenformasyonunun zamansal dağılımı (gri), ve Teyit.org (açık mavi) ve Doğruluk Payı (pembe) tarafından yanlışlanma zaman ve ağırlıkları.

d) Seçim kampanyası döneminde yorulduğu iddia edilen Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, kendisini dinlemeye gelenlere "Bursalılar" yerine yanlışlıkla "Sakaryalılar" dediği iddiası: Bu dezenformasyon türü başlangıçta ezici bir popülerlik kazanmış, ancak sonraki birkaç gün içinde yavaş yavaş terk edilmiştir. Yanlışlama çabaları bu kez geç bir

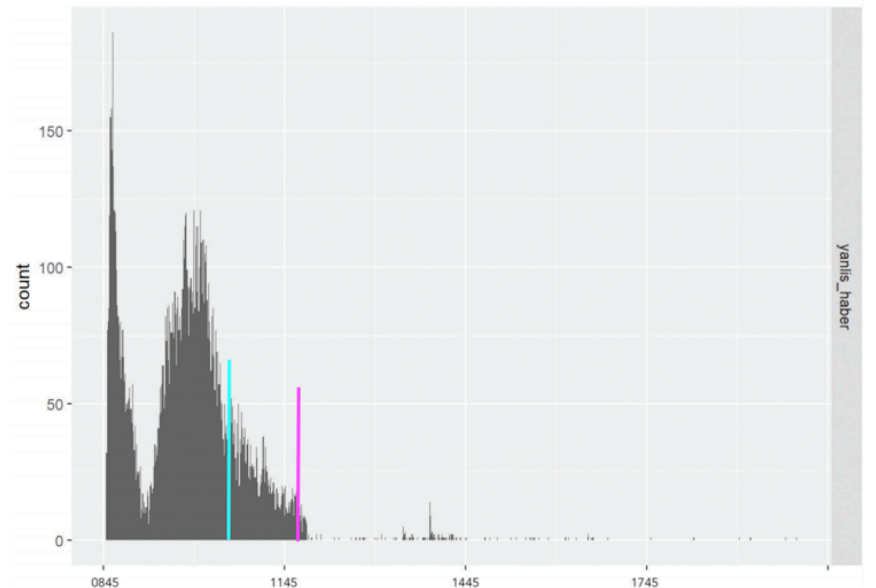
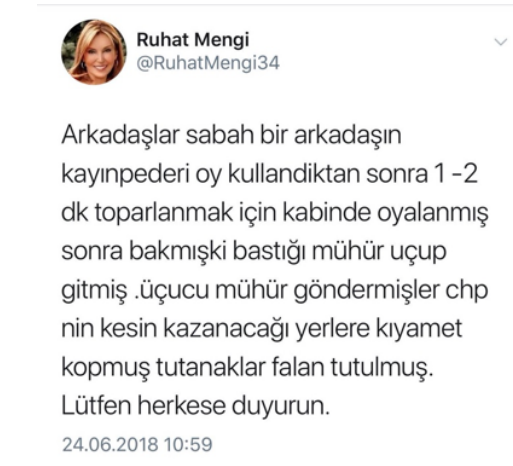
aşamada, dijital bilgi ekosisteminde dezenformasyona dair etkileşim aşamalı olarak bitmeye başladıktan sonra ortaya çıkmıştır. Bu, doğruluk kontrol platformlarının dezenformasyon yayılımının azaltılması üzerinde gözlemlenebilir bir etkisinin olmadığı örneklerden biridir.

Grafik-12: Erdoğan'ın 'Sakarya' ile ilgili sözleriyle ilgili dezenformasyonun (açık mavi) ve Doğruluk Payı-Teyit.org tarafından kümülatif yanlışlanmasından sonraki doğru içeriğin etkileşim zaman-frekans grafiği.

e) 'Hükümet, belediyesi muhalefette olan seçim bölgelerindeki sandıklarda kendiliğinden yok olan mürekkep kullanıyor' iddiası: Seçim günü ortaya atılan bu dezenformasyon girişimi, Teyit.org ve Doğruluk Payı tarafından hızlıca yan-

ıtlanmış ve etkileşimde hızlı bir düşüş yaşanmıştır. Ancak WhatsApp gibi dijital iletişim platformlarında ikinci bir dezenformasyon dalgası baş gösterince yanlışlama girişimlerinden birkaç saat sonra ikinci bir pik gerçekleşmiştir.

Grafik-13: 'Kaybolan mürekkep' dezenformasyonunun zaman-frekans grafiği (gri). Teyit.org (açık mavi) ve Doğruluk Payı (pembe) müdahalelerinin zamanı ve etkileşim yoğunluğu da aynı grafikte gösterilmiştir.

Bu tedbirler genel olarak, doğruluk kontrolü konusunda hızlı ve güçlü bir doğrulamak kampanyasının büyük önem taşıdığını göstermektedir. Zira bu tür hızlı müdahaleler, dezenformasyon içeriğinin yayılma hızındaki azalma açısından belirgin bir etkiye sahiptir. Bununla birlikte, doğruluk kontrol içeriğiyle etkileşim, zaman içinde dezenformasyonla etkileşimin azalmasıyla ilişkili değildir, çünkü bu tür bir etkileşimde en önemli azalmalar, resmi beyanatlar veya mesajlaşma

platformlarındaki kişisel ağlar aracılığıyla diğer yanıtlama mekanizmaları üzerinden gerçekleşir. Her halükarda bu örnekler, Türkiye’de Teyit.org ve Doğruluk Payı dışındaki doğrulama platformlarının kitlesel siyasal dezenformasyon kampanyalarına başarılı bir şekilde müdahale etme kapasitesine sahip olmadığını göstermektedir. Bu, her iki platformu da sahte haberlerle gerçek zamanlı olarak mücadele etmedeki rolleri bakımından benzersiz kılmaktadır.

TÜRKİYE’DE DOĞRULUK KONTROL PLATFORMLARININ UZUN VADEDE VARLIKLARINI SÜRDÜREBİLMESİ: SWOT ANALİZİ

SWOT (strength, weakness, opportunity, threat) analizi, kurum ve kuruluşların güçlü ve zayıf yönlerine, sahip oldukları fırsatlara ve maruz kaldıkları tehditlere odaklanarak onların uzun vadede varlıklarını sürdürme durumlarını değerlendirmenin birkaç yolundan biridir. Kökenleri 1960'lara dayanan bu analiz türü, 1970'lerden bu yana örgütsel reform ve öz değerlendirme protokollerinin önemli bir bileşeni olmaya devam etmiştir. Bir platformun 'güçlü' ve 'zayıf' yönleri; örgütsel uyum, sağlıklı bir şekilde belirlenmiş öncelikler ve iç iletişiminin verimliliği gibi iç dinamiklerdir. 'Fırsatlar' ve 'tehditler' ise, bu platformların Türkiye ve dünyada daha geniş bilgi ve doğruluk kontrol ekosisteminde nerede bulunduğuyla ilişkin dışsal değişkenlerdir.

SWOT analizi son yıllarda en önde gelen kuruluşlar tarafından artık kullanılmayan, eskimeye yüz tutmuş bir yöntem olarak görülmeye başlanmıştır. "Kaynak temelli planlama"⁷⁹ ve 'yeterlilik temelli planlama'⁸⁰, SWOT yaklaşımlarının yerini almıştır. Kaynak temelli planlama (RBP), örgütsel reformun yapı taşları olarak bir kuruluşun iç kaynaklarına, kabiliyetlerine ve insan kaynaklarına odaklanır ve kuruluşların bu mevcut kaynaklara dayalı olarak daha fazla gelişmek için çaba sarf etmesi gerektiğini öne sürer. Barney (1991), bu "güçlü yönlerin" tam olarak ima ettiği şeyi açıklığa kavuşturmak için RBP'yi ayrıntılı olarak açıklamıştır: "*değerlenebilirlik (kuruluşların etkinlik ve verimliliklerini artırma kapasitesi), nadirlik (az bulunan hizmetler sumak ve rağbette kalmak), benzersizlik (taklit edilmesi zor) ve ikame edilebilirlik (halihazırda ikame*

edilmemiş)".⁸¹ Yeterlilik temelli planlama (CBP) ise örgütsel reformun ana itici gücü olarak bir kuruluşun beceri setlerine (yani düzenli ve tekrarlanabilir bir şekilde başardığı şeylere) odaklanmaktadır.⁸² Bununla birlikte, SWOT'un daha modern yorumları bu yaklaşımın eskidiğini değerlendirmemekte, ancak SWOT analizini güncel kılmak için RBP ve CBP odaklı bakış açılarıyla desteklemek gerektiğinin altını çizmektedir.

YalanSavar: Bu platformun başlıca güçlü yönleri arasında grup tutarlılığı ve doğruluğunu kontrol ettikleri iddialar konusundaki uzmanlık düzeyleri yer almaktadır. Platformun tüm editörleri, farklı bir bilim alanında uzmanlaşmıştır. Bu da gruba hemen doğrulayamadıkları konular hakkında daha fazla araştırma yapma kapasitesi kazandırmanın yanı sıra iddiaların titiz ve hızlı bir şekilde yanlışlanmasını sağlama konusunda elini güçlendirmektedir. Grup, doğrulama ekosisteminde geçirdiği on yılın ardından, sağlık konusundaki yeni dezenformasyon girişimlerine yanıt verme konusunda daha deneyimli hale gelmiştir. Bunların en sonuncusu, COVID-19 virüs tehdididir. Platform, COVID ile ilgili haber ve dedikoduları yanlışlamaya erken başlayan ilk birkaç platform arasında yer almıştır ve muhtemelen salgın süresince önemli bir doğruluk kontrol aktörü olmaya devam edecektir.

Bu platformun kendi kendini finanse ediyor olması hem güçlü hem de zayıf yönüdür: Bu, grubun tarafsızlık ve reklam gelirlerinden bağımsızlık iddiasını desteklediğinden olumlu bir göstergedir. Fakat aynı zamanda bu tür kaynak sınırla-

⁷⁹ Valentin, Erhard K. "SWOT analysis from a resource-based view." *Journal of marketing theory and practice* 9, no. 2 (2001): 54-69. Helms, Marilyn M., and Judy Nixon. "Exploring SWOT analysis—where are we now?." *Journal of strategy and management* (2010).

⁸⁰ Marrelli, Anne F. "An introduction to competency analysis and modeling." *Performance Improvement* 37, no. 5 (1998): 8-17.

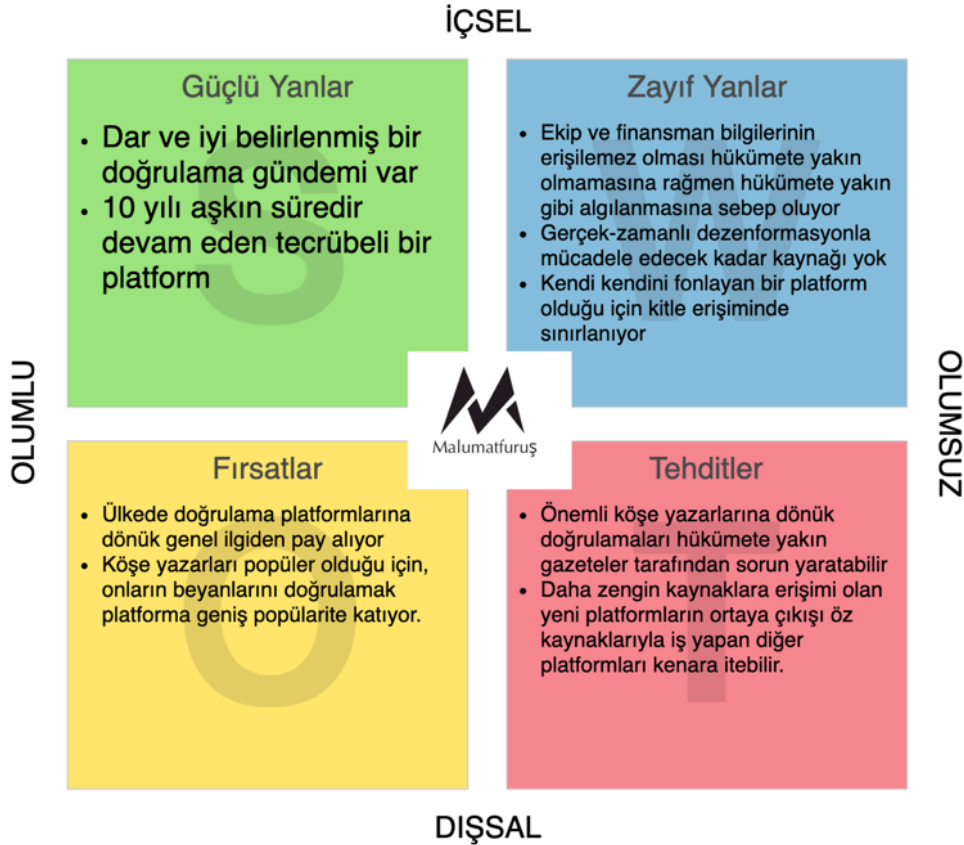
⁸¹ Barney, J. B. "The resource based view of strategy: Origins, implications, and prospects." *Journal of management* 17, no. 1 (1991): 97-211.

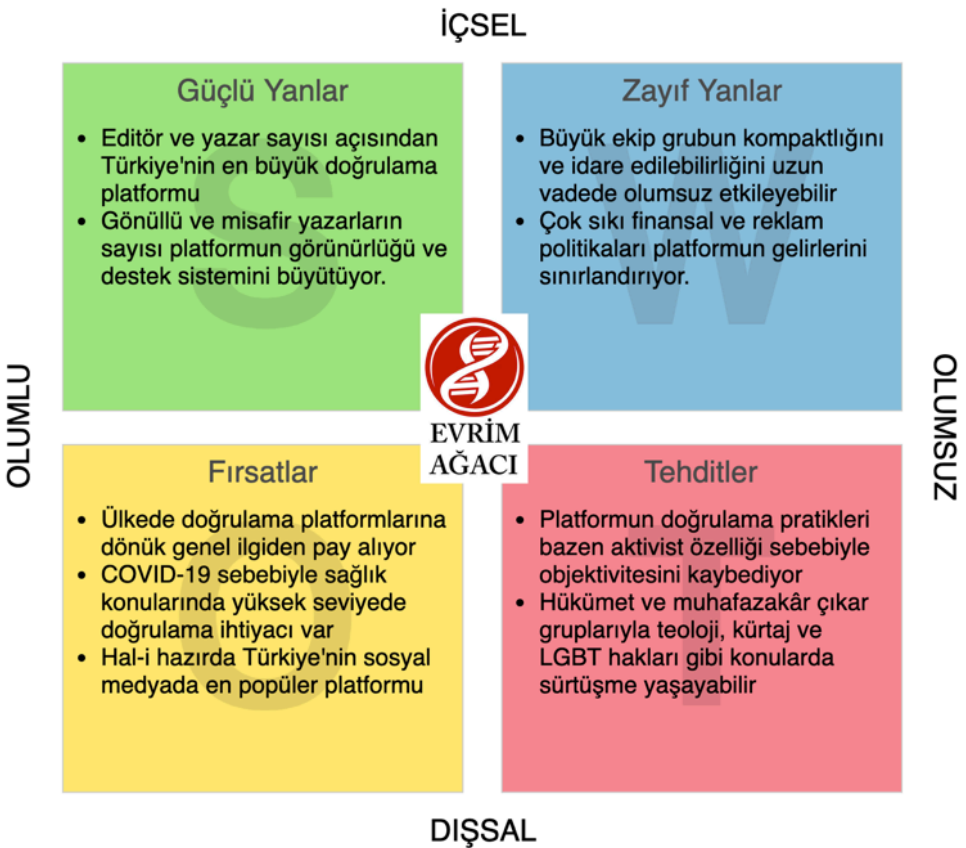
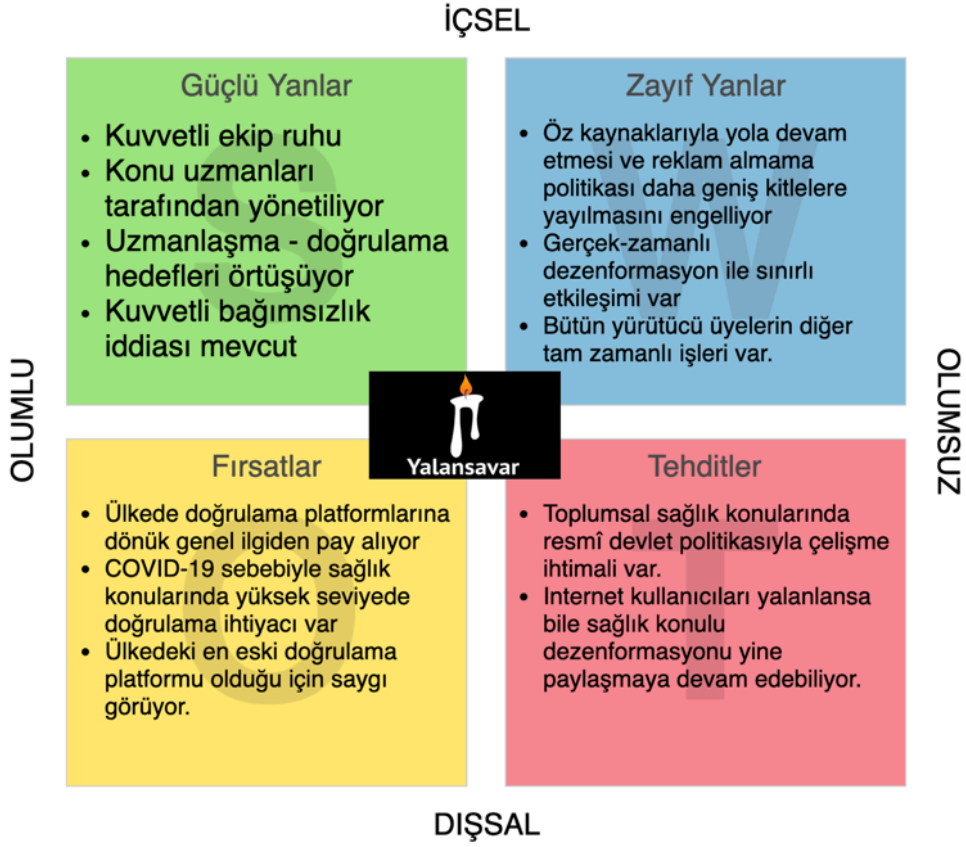
⁸² Rothwell, William J., and Hercules C. Kazanas. *Mastering the instructional design process: A systematic approach*. John Wiley & Sons, 2011.

maları grubun sağlıkla ilgili dezenformasyon girişimleriyle gerçek zamanlı olarak mücadele etme kabiliyetini ve erişimini olumsuz etkilediğinden muhtemel bir negatif göstergedir. Kendi kendini finanse eden bir platform olduğu göz önünde bulundurulduğunda, grubun gönüllüleri ve ekstra insan sermayesini işe alması zorlaşmaktadır. Bu da platformu kriz dönemlerinde aşırı dezenformasyon yüküyle başa çıkma konusunda donanımsız hale getirmektedir. Platformun başlıca fırsatlarından biri, Türkiye’de dezenformasyon ve doğruluk kontrolüne olan ilginin artmasıdır ki bu, YalanSavar da dahil olmak üzere tüm doğruluk kontrol platformlarına fayda sağlamaktadır. Özellikle büyük sağlık krizleri dönemlerinde bu platform, resmî açıklamaların yetersiz veya taraflı olma olasılığı bulunan durumlarda halk sağlığı açısından doğrulanmış

bilgiler sunarak önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Ancak bu boşluk sadece grubun aktif olduğu sosyal medya mecralarında doldurulmaktadır; Türkiye’deki haber alma dinamiklerinin hala eski usul medya kurumlarına bağımlı olması sebebiyle bu durum YalanSavar’ın geniş kitlelere ulaşımı konusunda bir problemdir. Ancak yine de bu platform, önemli bir halk sağlığı hizmeti sağlamaktadır. Bu husus, paradoksal bir şekilde gruba yönelik ana tehditlerden biri haline gelmektedir, çünkü acil durumlarda sağlıkla ilgili konularda resmî söylemlere meydan okumak, grubun yasaklamalarla veya potansiyel bir kapatılma durumuyla karşı karşıya kalmasına neden olabilir. Bu olasılık henüz gerçekleşmemiş olsa da hükümetin COVID-19’la mücadele ettiği önümüzdeki aylar boyunca bu eksende bir sorun çıkma olasılığı bulunmaktadır.

Grafik-14: Türkiye'deki doğrulama platformlarının SWOT grafikleri

Malumatfuruş: Bu platform, çalışma kapsamını açıkça tanımlamasından ve mücadele ettiği iddiaları dikkatle seçmesi yönünden başarılıdır. Sadece gazetelerdeki köşe yazarlarının iddialarını kontrol eden grup hem ana akım haber ve kanaat ekosistemiyle etkileşime geçmeyi hem de gündemden kopmamayı başarmaktadır. Böylece küçük bir gönüllü grubuyla ve kendi finansman kaynaklarıyla kendi faaliyetlerini yürütebilmektedir. Ancak grup, editörlerinin anonim kalması ve kendi kendini finanse etme çabası nedeniyle güvenilirlik ve erişim sorunları yaşamaktadır. Bu, hükümet yanlısı doğruluk kontrol platformlarının da üyeleri ve finansman yapıları hakkında şeffaf olmaması sebebiyle, grubun hükümete yandaş olabileceği algısını arttırmaktadır. Ancak Malumatfuruş'un içeriği "hükümet yanlısı" olarak yorumlanamaz. Grup, genel olarak tarafsız bir çerçeve çizmektedir. Ancak kamuoyuna yansıttıkları kapalı görünüm, IFCN tarafından kapsamlı bir şekilde değerlendirilmelerini engellemekte ve halka erişimlerini sekteye uğratmaktadır. Bu da grubun hedefleri ve gruba dönük toplumsal algı arasında bir örtüşmezlik yaratmaktadır.

Evrım Ağacı: YalanSavar gibi Evrim Ağacı da ekibinin faaliyetlerini yönlendirmek için yetenekli bir editör grubuna sahiptir. Ancak Evrim Ağacı, daha küçük ve daha uzmanlaşmış bir ekibi bulunan YalanSavar'ın aksine gönüllüler aracılığıyla işleyen daha büyük ve daha otonom bir operasyon yapısına sahiptir. Takipçi sayısı ve sosyal medya erişimi dikkate alındığında bu strateji, şimdiye kadar Evrim Ağacı'nın lehine işlemiş görünmektedir. Grup, geniş gönüllü havuzu sayesinde bilim konularıyla ilgili doğruluk kontrolü konusunda daha fazla farkındalık yaratabilmekte ve ayrıca kişisel ağlar vasıtasıyla daha geniş çaplı bir bilim-toplum etkileşimi yaratabilmektedir.

Platformun kendi kendini finanse etmesi ve reklam alma konusundaki katı politikası bir zayıf yön gibi görünse de şu anda bu hususlardan herhangi birinin grubun erişimine ve popülaritesine zarar verdiği iddiasını destekleyecek hiçbir ampirik kanıt bulunmamaktadır. Platform, geniş yazar havuzu sayesinde çok geniş bir bilim meraklıları ve genç üniversite öğrencileri ağına erişim sağlamaktadır. Bu, grubun Patreon aracılığıyla kendi kendini finanse etme çabasını mütevazı ama sürdürülebilir bir gelir kaynağı haline getirmektedir. Grup, YalanSavar ile birlikte bilime dayalı doğruluk kontrolüne yönelik ilginin büyük bir kısmını göğüslediğinden gelecekte elde edebileceği fırsatların çoğunu kendisinin yarattığı söylenebilir. Girişim, bilim temelli doğruluk kontrolü alanına

daha fazla kişinin ilgi duymasını sağladığından özellikle EA Akademi ve diğer topluma dönük eğitim programları sayesinde çok geniş bir büyüme potansiyeline sahiptir. Bununla birlikte, YalanSavar'a benzer şekilde, grubun bilimsel doğruluk kontrolleri, hem hükümetle hem de Türkiye bilgi ekosisteminde kamuoyu yaratan muhafazakâr kesimlerle zaman zaman siyasi sorunlar yaşamasına neden olabilir. Zira bu iki unsur, gruba karşı en büyük iki tehdit kaynağıdır. Grubun laiklik ve LGBT hakları gibi konularda söz konusu gruplarla geçmişte ihtilafa düşmüş olduğu göz önüne alındığında bu tehditlerin daha akut tehditler olduğu söylenebilir.

Doğruluk Payı: Türkiye'nin ilk siyasi doğruluk kontrol platformu olan DP, sosyal medyada yüksek bir erişime sahiptir. 2014 yılında kurulmasından bu yana platformun faaliyetlerine katkıda bulunan kompakt ve birbiriyle uyumlu bir ekip tarafından yönetilen grup, son altı yıl içinde doğruluk kontrol protokollerini ve metodolojisini daha da geliştirmiştir. Grubun en güçlü yanlarından biri, IFCN üyeliği ve bu sayede seçkin bir uluslararası konsorsiyuma üye olan sadece iki platformdan biri olmasıdır (Diğeri Teyit.org'dur). Platformun kurucu direktörü Baybars Örsek şu an IFCN'in yeni başkanı unvanıyla bağımsız bir konumda bulunmasına rağmen, DP kökenli olması platforma belirli düzeyde uluslararası bilinirlik ve güvenilirlik kazandırmaktadır. Grubun ana amacı iyi belirlenmiştir. Sadece siyasi beyanların doğruluk kontrolüne odaklandığı için, uzun vadede finansal açıdan sürdürülebilir ve küçük bir ekip yapısını koruma imkânı mevcuttur. Bu da Doğruluk Payı'nın gündemden kopmamasını ve dezenformasyonla gerçek-zamanlı, hızlı bir şekilde mücadele edebilmesine sebep olmuştur. Bununla birlikte, şu anda, grubun finansal gelirlerinin sadece % 7,8'i kitlesel fonlama kaynaklıdır ve bu da grubu sürekli dış finansman arayışına sokmaktadır. Platformun bağımsız duruşu göz önüne alındığında, yakın zamanda hükümetten finansman almaları veya ulusal fon kaynaklarının DP'yi finanse ederek hükümetle ilişkilerini riske atması pek olası değildir. Bu, platformun uluslararası finansmana bağımlı kalacağı, bu nedenle aşırı kutuplaşma ve kritik süreçlerde 'dış kaynaklı' yanlılığına maruz kalabileceği olasılığını beraberinde gelmektedir. Grubun finansman kaynakları dünyadaki diğer sivil toplum girişimlerini de destekliyor olmasına ve doğruluk kontrol gündemini dikte etmemesine rağmen Türkiye'nin siyasi kültürü ve refleksleri bu kaynakları güvenlik meselesi haline getirebilir ve bu da platformun yanlış sebeplerle hükümet baskısıyla karşı karşıya kalmasına yol açabilir. Geçmişte, grubun doğruluk kontrol çalışmaları, iddiaları çürütülen politikacılarla anlaşmazlığa düşmesine ne-

den olmuş ve DP'yi iyice kutuplaşmanın içine sürüklemiştir. Bu anlaşmazlıklar, hükümet ve muhalefet partileriyle mevcut gerilimlere katkıda bulunabilir ve bu, grup için sürekli bir tehdit olmaya devam etmektedir. DP halihazırda iddiaları çürütülen politikacıların takipçilerinin/seçmenlerinin çevrimiçi tacizine maruz kalmaktadır. Bu taciz, DP bağımsız olduğu için her siyasi parti ve seçmen grubundan hemen hemen eşit yoğunlukta gelmektedir.

Teyit.org: Platform, Türkiye'nin finansman ve personel yapısı en kuvvetli doğruluk kontrol grubudur. Aynı zamanda, politikadan ekonomiye, sağlıktan sosyal eğilimlere kadar kapsamlı bir doğrulama gündemi bulunduğu için Türkiye'deki tüm doğruluk kontrol grupları arasında en geniş gerçek-zamanlı etkileşim ve erişime sahip olanıdır. Bu çıktı hacmi, grup için hem güçlü hem de potansiyel olarak zayıf bir yöndür. Zira sınırsız görünen bu doğrulama kapsamı, onları sürekli olarak gündemle alakalı kılmakta, ancak aynı zamanda daha fazla personele ve dolayısıyla gerek kriz gerekse ağır dezenformasyon yükü zamanlarında daha fazla finansmana büyük ölçüde bağımlı hale getirmektedir.

Grup, hükümet baskılarını muhalefet de dahil olmak üzere kamuoyu baskıları kadar önemli bir sorun olarak görmektedir. Grup, Doğruluk Payı'nın da deneyimlediği üzere geçmişte hükümet ve hükümet yanlısı medya kuruluşları ile sorun yaşamış olsa da platform direktörü Mehmet Atakan Foça, tüm siyasi partilerin ve farklı siyasi arka planlardan gelen çevrimiçi Teyit.org takipçilerinin platforma hükümet kadar baskı yaptığını belirtmektedir. Bu aynı zamanda grubun kapsamlı doğrulama gündeminin ve tarafsızlığının bir yan ürünüdür. Bu iki unsur, tüm taraflardan eleştirileri ve baskıları çekmekte, böylece grubu muhtemel kısıtlamalara ve otosansür de dahil olmak üzere sansüre karşı savunmasız hale getirmektedir.

Teyit.org finansmanının önemli bir bölümü yurtdışı kaynaklı olduğu için, Doğruluk Payı'nın hedefi olduğu benzer ithamlara maruz kalmaktadır. Teyit'in Facebook ile ortaklığı, muhtemel kategorizasyon dinamikleri yaratabilir ve Teyit'in Facebook'un sorunlu içerik değerlendirme ve kaldırma politikasının doğrudan bir halkası haline geldiği kanısına yol açabilir. Bununla birlikte, Teyit şu ana kadar bu olasılıkların arasından sorunsuzca sıyrılmış, kaotik ve kısıtlayıcı bir siyasi bilgi ortamında gücünü korumuştur. Türkiye'nin siyasi risk faktörleri aynı kalsa veya -daha da iyisi- gelişse bile Teyit.org ülkenin doğruluk kontrol ekosistemi içerisinde lider bir platform olarak kalmaya uygun bir adaydır.

Üç büyük hükümet yanlısı doğrulama platformlarının SWOT analizleri birbirlerine benzer sonuç ortaya koymaktadır. Finansman kaynakları gizli tutulan Doğrula.org ve hükümet yanlısı Bosphorus Global tarafından finanse edilen Günün Yalanları ile Fact-Checking.TR'ye ait riskler ve fırsatlar aşağı yukarı birbirleriyle örtüşmektedir. Her üçünün de dikkate değer bir takipçi tabanı ve açıkça tanımlanmış bir gündemi vardır: Sosyal, ekonomik ve politik konularda hükümetin ana akım duruşunu iç ve dış kaynaklı yanlış bilgilerden/dezenformasyondan korumak. Bu bakımdan, doğruluk kontrolüne tabi tuttıkları iddiaları rastgele seçmemeleri (yalnızca hükümetin politikasıyla ihtilafı olan yerli ve yabancı politikacıların veya medya kuruluşlarının yanlış olduğu önceden bilinen iddialarına odaklanmaları), doğrudan hükümetin halkla ilişkiler merkezi olarak kategorize edilmelerine neden olmaktadır ve ürettikleri çıktıların, titiz bir doğruluk kontrol platformunun ürünlerinden ziyade bir kamuoyu oluşturma ve gündem belirleme arayüzü olarak değerlendirilmesine sebebiyet vermektedir. Bu kaynakların hiçbiri bu iddiaya karşı çıkmamakta, böylesi bir kamuoyu algısına karşı mücadele etmemekte ya da kendilerini daha bağımsız ve tarafsız bir konuma yerleştirmeye çalışmamaktadır. Bu bağlamda, doğruluk kontrol konusundaki ilgileri ve çalışma yelpazeleri gayet iyi tanımlanmıştır.

Ne var ki bu grupların en belirgin zayıflığı, hükümet yanlısı kaynaklar olarak bilinmeleri ve bu nedenle siyasi yankı odalarının ötesine ulaşma yeteneklerinin sekteye uğramasıdır. Tahmin edilebileceği üzere, güttükleri doğruluk kontrol gündemleri dolayısıyla IFCN üyeliği için dikkate alınmaları muhtemel görünmemektedir. Bu, tarafsızlık bakımından önemli bir zayıflıktır. Hal-i hazırda fazlasıyla bölünmüş bir ekosistemin parçaları olduğu için bu hükümet yanlısı doğrulama platformları bağımsız ve daha entegre muadillerine oranla daha düşük popülerite ve erişime sahiptir. Öte yandan diğer platformların karşılaştığı sansür veya hükümetle ilgili potansiyel tehditlerin çoğu bu kaynaklar için geçerli olmasa da parti içi güç dengelerinden ve hükümet içerisindeki muhtemel sürüşmelerden mustarip olabilirler ve bunlar farklı editör ekipleri tarafından devralınmalarına veya kapatılmalarına neden olabilir. Eski Başbakan Ahmet Davutoğlu'na bağlı bir ekip tarafından yönetilen "Kebab and Camel" gibi kısa ömürlü, hükümet yanlısı yanlışlama platformlarında durum geçmişte böyle olmuştur. Başbakan Davutoğlu'nun Mayıs 2016'da görevinden ayrılmasından sonra Kebab and Camel gibi o döneme ait platformların çoğu marjinalleşmiş ve hükümetin destek sisteminden çıkarılmıştır.

Genel açıdan bakmak gerekirse, Türkiye’de bağımsız doğruluk kontrolüne olan ilgi ve talebin artması, tüm doğruluk kontrol platformları için ortak bir fırsattır. Siyasal kutuplaşma medyada kutuplaşmaya evrildikçe, haber tüketicileri çoğunlukla siyasi görüşleriyle uyumlu kaynaklardan bilgi almalarını sağlayan kamplara itilir. Bununla birlikte, özellikle kriz zamanlarında, tarafsız haberlere olan talep artarak doğruluk kontrol platformlarına yönelik yaygın bir ilgiye neden olmaktadır. Bu doğruluk kontrol platformlarının oluşturduğu farkındalık sayesinde daha fazla sayıda haber tüketicisi daha çok tarafsızlık ve daha çok gerçeğe dayalı haber talep etmeye başlamaktadır. Bu fırsatın barındırdığı birinci kısıtlılık, böylesi bir farkındalığın ve talebin çoğunlukla dijital alanda ve nüfusun nispeten daha genç ve kentli kesiminde ortaya çıkmasıdır. Medya hizipçiliği, kırsal tüketiciler ve/veya daha ileri yaştaki haber tüketicileri arasında hala çok güçlüdür. Bir diğer kronik sınırlılık da kutuplaşmanın kendisidir. Kullandığı araçlar daha çeşitli ve kaynakları daha bol olduğu için hükümetin baskısı en görünür baskı olmasına rağmen, doğrulama kuruluşları genellikle muhalefet gruplarının ve partilerinin hükümet sansürleri kadar merhametsiz ve baskıcı olduğundan şikayet etmektedir. Bu, tarafsızlığı, adı geçen platformların her gün yeniden kovalaması gereken, sürekli hareket halindeki bir hedef haline getirmektedir.

Acil durumların hakim olduğu dönemlerde başka engeller de ortaya çıkmaktadır. Türk hükümetinin internete erişimi kısıtlama, belirli platformları yasaklama ve platformlardan krizler ve acil durumlar sırasında içeriği tamamen kaldırmasını veya kullanıcıları engellemesini isteme konusunda köklü bir politikası bulunmaktadır. Bu tür ani bilgi kısıtlamaları, hükümet

politikasıyla ve resmî görüşle ihtilafsız bir duruş sergilemek isteseler bile, doğrulama platformlarının hayatını çok zorlaştırmaktadır. Doğruluk kontrol kuruluşları için en temel zorluklardan biri de belirli bir hükümet sansürünün bilginin dü-rüstçe elde edilememesinden mi (yani hükümetin kendisinin konuyla ilgili tam bilgiye sahip olmamasından), siyasi açıdan üstü örtülmesi ve erişilemez olması gereken bir durumdan mı yoksa kamu düzenini korumaya ve paniği önlemeye yönelik bir bilgi kısıtlama girişiminden mi kaynaklandığını değerlendirilmiştir. Hükümet yanlısı doğrulama platformları bu tür konularda hükümetten bir dereceye kadar doğrudan bilgi alabilse de bağımsız doğruluk kontrol platformlarının bu tür bilgi kısıtlamaları sırasında doğrulama stratejilerini duruma göre uyarlaması neredeyse imkansız hale gelmektedir. Bu da hükümet ile doğrulama platformları arasında engellenebilir, gereksiz sürtüşmelerin çıkmasına sebep olabilir. Doğrulama platformları, dezenformasyon girişimlerini hükümet üzerindeki bilgi talebi yükünü hafifletmek için ortaya çıktıkları anda hızla doğrulamalı mı? Hükümet meseleyi gizli tutmak isteyebileceği için bu konudan uzak mı durmalı? Yoksa bir iddiayı çürütmeleri, hükümetin muhtemel kargaşalar sırasında kamu düzenini yeniden tesis etme kabiliyetini sekteye mi uğratar? Bir doğruluk kontrol platformu hükümetin taleplerine tam olarak uyum sağlamaya çalışsa bile böylesi bir uyumun nasıl yürürlüğe konacağına dair çok kısıtlı iletişim protokolleri ve ipuçları bulunmaktadır. Bu da söz konusu platformların başının istemeden de olsa yetkili makamlarla belaya girmesine neden olabilir. Bu belirsizlik durumu, devletin kriz iletişimi girişimlerini ve kriz anlarında kamuoyunun bilgiye ulaşma ve bilgiyi arama refleksini de zayıflatır.

SONUÇ

Bu araştırma, ekseriyetle liberal Batı demokrasileri bağlamında çalışılan doğrulama platformlarının rolünü Türkiye bağlamında çalışmıştır. Türkiye'deki deneyimden de görüldüğü üzere bilgi kısıtlaması, kutuplaşma ve sansür eğiliminin ön plana çıktığı siyasi sistemlerde bile doğruluk kontrolü faydalı olabilir. Bu platformlar hem kriz durumlarında asılsız haberlerin ve yanlış bilgilerin yayılmasını sınırlamak için ölçülebilir katkıları açısından, hem de kutuplaşmış kamuoyu bilgi alanının ağır baskılarına dayanabilecek sivil bir siyasi kurum modeli olarak faydalı olmuşlardır. Son olarak Türkiye'deki doğrulama inisiyatifleri, gerek kendi kendini finanse eden bir girişim gerekse uluslararası önemli fon kaynaklarından destek bulabilecek kadar önemli organizasyonlar olarak uzun bir süre kendilerini idame ettirebilecek iş modelleri olarak da sürdürülebilirdir.

Her ülkede belirli tetikleyici unsurlar veya olaylar kamuoyunun doğruluk kontrolü konusunda yaygın bir talepte bulunmasına yol açar. Türkiye'de bu faktörler, 2000'li yılların sonlarında ülkenin internet erişimindeki artışa paralel olarak ortaya çıkan H1N1 virüsü ve tıbbi aldatmacalar dalgasıydı. İkinci dalga 2014'ten sonra, şiddet, terör ve kargaşa gölgesinde peş peşe yapılan seçimlerin getirdiği bağımsız bilgi açlığının bir sonucu idi. İkinci dalga doğruluk kontrol kuruluşları, ilk etapta 2010'ların ortalarında ülkenin medya ortamının keskin bir şekilde kutuplaşmasına ve haber kalitesinin düşmesine tepki olarak, siyasi doğrulama platformları formatında ortaya çıkmıştır. Üçüncü dalga doğruluk kontrol kuruluşları ya hükümet tarafından finanse edilmektedir ya da fazlasıyla hükümet karşıtı hale geldiğini düşündükleri doğruluk kontrol ekosistemini dengelemeye çalışan hükümet yanlısı girişimlerdir. Üçüncü dalgadaki hükümet yanlısı doğrulama platformlarının bugüne dek diğer bağımsız platformlarla rekabet etmediğinin altını çizmekte fayda vardır. Bu platformlar kendilerinden önce kurulan bağımsız doğrulama platformlarına dönük saldırgan bir tutum içerisinde değildir; daha ziyade iç muhalefet ve uluslararası medya kuruluşlarına dönük bir yanlışlama faaliyeti içerisindeyler.

Bugün itibarıyla Türkiye'de Uluslararası Doğruluk Kontrol Ağı'na (IFCN) üye olan sadece iki doğrulama platformu bulunmaktadır: Doğruluk Payı ve Teyit.org. Bu, üyeliklerini korumak için IFCN'in şeffaflık ve yayın ilkelerine uymaları ve düzenli olarak dış denetime tabi olmaları gerektiği anlamına gelmektedir. Evrim Ağacı ve YalanSavar gibi IFCN kriterlerinin çoğunu karşılayan ancak şu ana kadar üye olmamış başka şeffaf platformlar da bulunmaktadır.

Bu rapor için yapılan anket, katılımcıların önemli bir kısmının haberleri internetten takip etmediğini veya çevrimiçi ortamda gördükleri iddiaların doğruluğunu kontrol etmediklerini göstermektedir. Doğrulama yoluna başvuranlar ise halen arkadaşlara veya aileye sorma ya da diğer haber kaynaklarına (TV, radyo, gazete, web siteleri) bakma gibi eski doğrulama mekanizmalarına bel bağlamaktadır. Doğruluk kontrol platformlarına ilişkin genel farkındalık ve bu platformlara başvurma oranı (toplamda) % 10'un altındadır. Ancak bu başlı başına olumsuz bir gösterge değildir, çünkü doğruluk kontrolü Türkiye'nin bilgi ekosisteminde yeni bir kavramdır ve bu rakam önümüzdeki yıllarda şüphesiz artacaktır. Doğruluğu en çok kontrol edilen konular arasında iç politika, ekonomi ve dış politika başta gelmektedir.

Bu rapor kapsamında doğruluk kontrolüyle dezenformasyon arasındaki ilişkiye dair gerçekleştirilen hesaplamalı, büyük veri analizleri kesin sonuçlar vermemiştir. Doğruluk kontrolünün bazı yüksek profilli dezenformasyon vakalarında faydalı olduğuna dair birtakım ampirik kanıtlar olsa da dezenformasyonla ilişkili içeriğin genel popülaritesi ve yaygınlığı, siyaseten çekişmeli dönemlerde ve krizler sırasında popülarliğini korumakta ve kitlelerce tüketilmektedir. Gerçek zamanlı doğruluk kontrolü yükünün büyük kısmını üç platform (Doğruluk Payı, Evrim Ağacı ve Teyit.org) üstlenmekte, bunlar diğer platformlara kıyasla daha yüksek hacimlerde dezenformasyonla mücadele etmektedir. Dezenformasyonla mücadelede "başarılı" vakaların çoğu kolaylıkla çürütülebilen içerikle ilişkili olagelmıştır. Dar zaman diliminde, doğrulanması zor ve incelikli dezenformasyon türleri, doğruluk kontrol platformlarının performans seviyesine bakılmaksızın yanlışlaması çok daha zor olmuştur.

Bununla birlikte, Türkiye'deki doğruluk kontrol ekosistemi başlıca iki olumlu ve umut verici gelişme barındırmaktadır. Birincisi, Türkiye'deki doğruluk kontrol platformlarının başarısı, bu tür platformların sansür, kısıtlamalar ve kutuplaşma altında bile sadece varlığını sürdürmekle kalmayıp aynı zamanda kamu yararı açısından kritik bir rol üstlenebileceğini göstermektedir. Bu tür kısıtlamalar bir yandan güvenilir gerçeklerin kamusal bilgi ekosisteminde erozyona uğramasına neden olduklarından doğrulama kuruluşları için hayatı zorlaştırırken diğer yandan doğruluk kontrolüne ve tarafsız bilgiye yönelik yaygın bir kamuoyu talebi yaratmaktadır.

İkincisi, böyle ince bir çizgi üzerinde dengeyle yürümeleri, Türkiye'deki doğruluk kontrol platformlarını dünyadaki en

başarılı ve siyasi açıdan en sürdürülebilir doğrulama grupları arasına sokmuştur. Türkiye'deki birçok doğrulama platformu, yeni doğruluk kontrol ve doğrulama protokolleri icat etmekle kalmamış, aynı zamanda demokratik açıdan gerilemekte olan ülkelerdeki diğer platformlar için ilham kaynağı olabilecek ayrıntılı halkla etkileşim modelleri, hükümet ilişkileri ve gözetim mekanizmaları oluşturmuştur. Fazlasıyla kutuplaşmış bir ortamda "gerçekleri" bulma ve yayma zorluğuna göğüs geren bu gruplar, kendilerini sürdürülebilir kılmak için yeni finansal modeller oluşturmanın yanı sıra, tüm siyasi kesimlerden gelen baskılar altında varlıklarını nasıl sürdürebileceklerini de öğrenmiştir. Bununla birlikte, uluslararası finansman (büyükçekilimler, sosyal medya platformları, STK fonları) daha profesyonel platformlar için kritik bir gelir kaynağı olmaya devam etmektedir. Yüksek profilli doğruluk kontrol platformlarının bu tür finansman kaynaklarının yokluğunda faaliyetlerini finansal açıdan yönetip yönetemeyeceği

önümüzdeki yıllarda görülecektir. Finansman büyüklüğü ile bir platformun dezenformasyona doğrudan ve gerçek zamanlı olarak taarruz etme yeteneği arasında doğrudan bir ilişki vardır.

Türkiye'deki doğruluk kontrol ekosisteminin gelecekte izleyeceği yol ve platformların bugüne kadarki eylemlerinden çıkarılan dersler, uluslararası doğruluk kontrolü ve gazetecilik gözlemcileri açısından önemini koruyacaktır. Türkiye demokratik açıdan daha da gerilese veya siyasi ortamını iyileştirse bile, doğrulama platformları bilgi ekosisteminin önemli bir bileşeni olmaya devam edecektir. Bu platformların kaydettiği ilerlemeyi, başarıları ve başarısızlıkları gözlemek, bölgesel sınırların da ötesinde karşılaştırmalı siyasal iletişim, iletişim sosyolojisi ve teknoloji-bilgi disiplinleri açısından yararlı olacaktır.

Siber Politikalar ve Dijital Demokrasi 2020/02/TR

Mayıs 2020

TÜRKİYE'DE DOĞRULUK KONTROLÜ VE DOĞRULAMA KURULUŞLARI

H. Akın Ünver | EDAM, Oxford CTGA & Kadir Has Üniversitesi